

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

PERSPEKTIVE POMURSKEGA GOSPODARSTVA

Ljubljana, avgust 2008

KLEMEN KOUS

IZJAVA

Študent KLEMEN KOUS izjavljam, da sem avtor tega diplomskega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom prof. dr. ANDREJ SUŠJAN, in da dovolim njegovo objavo na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____

Podpis: _____

KAZALO

UVOD	1
1 PREDSTAVITEV POMURJA	2
1.1 GEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI POMURJA	2
1.2 ZGODOVINA POMURJA	4
2 MAKROEKONOMSKA SLIKA POMURJA	6
3 PREDSTAVITEV KLJUČNIH PODJETIJ POMURJA	15
3.1 TERME 3000	16
3.1.1 OSEBNA IZKAZNICA	16
3.1.2 PREDSTAVITEV IN POLITIKA PODJETJA	16
3.1.3 PONUDBA IN POSLOVANJE	17
3.2 POMURSKÉ MLEKARNE	18
3.2.1 OSEBNA IZKAZNICA	18
3.2.2 PREDSTAVITEV IN POLITIKA PODJETJA	19
3.2.3 PONUDBA IN POSLOVANJE	20
3.3 PANVITA	21
3.3.1 PREDSTAVITEV PODJETJA	21
3.3.2 POSLOVANJE	22
4 SWOT ANALIZA	24
4. 1 ANALIZA TURIZMA	24
4.1.1 KOMENTAR K SWOT ANALIZI	26
4.1.1.1 SPECIALIZACIJA TURIZMA: NOVE VRSTE TURIZMA	28
4. 2 ANALIZA KMETIJSTVA	32
4.2.1 KOMENTAR K SWOT ANALIZI	33
4.2.1.1 KMETIJSTVO KOT VIR ZELENE ENERGIJE	36
SKLEP	37
LITERATURA IN VIRI	39
PRILOGE	1

KAZALO TABEL IN SLIK

Tabela 1: Regionalni bruto domači proizvod leta 2005	7
Tabela 2: Povprečni bruto domači proizvod na regijo, leto 2005	8
Tabela 3: Bruto domači proizvod v obdobju 95'-05'	8
Tabela 4: Bruto domači proizvod na prebivalca v EUR	9
Tabela 5: Bruto domači proizvod na prebivalca v EUR v obdobju 95'-05'	9
Tabela 6: Registrirana stopnja brezposelnosti leta 2005	10
Tabela 7: Registrirana stopnja dolgotrajne brezposelnosti.....	10
Tabela 8: Bruto in neto plača na prebivalca v EUR leta 2005	11
Tabela 9: Število podjetij, prihodek in število zaposlenih v obdobju 99'-06'	12
Tabela 10: Prikaz trenda kategorij število podjetij, prihodek in zaposleni za leto 1999 in 2006.....	12
Tabela 11: Študenti na 1000 prebivalcev leta 2006	13
Tabela 12: Število študentov v terciarnem izobraževanju za obdobje 04'-06'	13
Tabela 13: Bruto investicije v nova osnovna sredstva v mio EUR za obdobje 99'-06'	14
Tabela 14: Bruto dodana vrednost v mio EUR za SKD dejavnosti v obdobju 96'-05'.....	15
Tabela 15: Bruto dodana vrednost v % za SKD dejavnost za POMURJE v obdobju 96'-05'	15
Tabela 16: Količina proizvodnje in tržni delež v Sloveniji nekaterih dejavnosti leta 2006.....	22
Slika 1: Regija Pomurje.....	3

KAZALO PRILOG

Priloga 1: Izobrazbena struktura Pomurja	2
Priloga 2: SKD dejavnosti.....	2
Priloga 3: Organigram Skupine Panvita d.d.....	3

UVOD

Diplomsko delo obravnava regionalni razvoj Pomurja. Pravilno zastavljeni in uspešno uresničeni regionalni razvojni programi so zelo pomembni ne samo za razvoj posamezne regije ampak tudi za razvoj celotne države. Za uresničitev tega cilja je potreben enakomeren razvoj vseh regij, predvsem iz političnih, socialnih in ekonomskih razlogov.

Pri mnogih kazalnikih je Pomurje prav na repu Slovenije. Bojuje se z nizkim bruto regionalnim proizvodom, visoko brezposelnostjo in slabimi plačami. Struktura prebivalstva je ruralnega značaja, kar pomeni, da se mladina redkeje odloča za višje stopnje izobrazbe. Slabo kvaliteto človeškega kapitala pogloblja še poudarjen "beg možganov", ko mladi izobraženci po dokončanju študija zapuščajo domače okolje, saj v regiji ni primernih zaposlitvenih in kariernih možnosti. Posledica tega je tudi nizka stopnja "tujega" investiranja ter majhen delež samofinanciranja.

Porajata se vprašanji, zakaj je Pomurje skozi čas zaostajalo za vsemi ostalimi regijami Slovenije in na kakšen način ga lahko približamo slovenskemu povprečju. V diplomski nalogi bom skušal odgovoriti na drugo vprašanje. Zaradi omejenosti obsega naloge sem se odločil analizirati dve panogi, in sicer turizem ter kmetijstvo, saj menim, da imata največje razvojne možnosti v Pomurju.

Turizem je še v začetnih stadijih razvoja. Kaže obetavne rezultate in obenem ponuja mnoge neizkoriščene možnosti za prihodnost. V zadnjih letih smo bili priča ogromnim investicijam v to panogo, kar pa ni bilo značilno v preteklosti. Na drugi strani je kmetijstvo že trdno zasidrano tako v regiji kot v njenih prebivalcih, kar daje tej panogi prednost pred ostalimi regijami v Sloveniji. Kljub temu vlada v regiji mišljenje, da je kmetijstvo „črna ovca“ pomurskega gospodarstva. Ljudje se sprašujejo, ali je sploh smiselno porabljeni denar za nekaj, kar že vrsto let ni obrodilo sadov. V diplomski nalogi bom pokazal, da ima kmetijstvo svetlo prihodnost.

Celotno diplomsko delo sem zasnoval tako, da bom na začetku na kratko opisal geografske značilnosti in zgodovino Pomurja. Sledi makroekonomska slika regije, s katero želim ponazoriti dejansko stanje Pomurja in ga primerjati s preostalo Slovenijo. V tretjem delu naloge bom opisal tri podjetja, ki so nekakšen "paradni konj" Pomurja in se ukvarjajo s panogama, kateri sem vzel pod drobnogled. Zaradi ekonomskega in političnega sistema bivše države so mnoga močna podjetja v naši regiji po vojni propadla. Podjetja, ki jih bom

opisal, so se uspešno spopadla s preprekami ter postala vodilna na svojem področju v Sloveniji in s svojo dolgoletno tradicijo poosebljajo Pomurje.

Četrty vsebinski sklop zajema namen moje diplomske naloge, to je s pomočjo SWOT analize poiskati težave turizma in kmetijstva ter podati predloge in rešitve za boljši razvoj teh dejavnosti v prihodnosti.

1 PREDSTAVITEV POMURJA

1.1 GEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI POMURJA

Pomurje je sodobno ime za naravno in gospodarsko zaokroženo pokrajino na slovenskem severovzhodu. Tu sega Republika Slovenija najgloblje v Srednjo Evropo. Najbolj vzhodni kot Slovenije leži ob sotočju reke Ledave in prekmurske Krke z Muro na zemljepisni dolžini 16°36' vzhodno od Greenwicha. Vendar to ni edina zemljepisna skrajnost Pomurja. Na Goričkem, blizu vasi Budinci, je na 46°53' zemljepisne širine najbolj severna točka Slovenije. Goričko je najbolj severna pokrajina Slovenije. Že ime pove, da je to gričevnat svet med Muro in Rabo, kjer se že več kot tisoč let stikajo trije narodi – Slovenci, Nemci in Madžari. Na Goričkem je tudi tromeja med Slovenijo, Avstrijo in Madžarsko (Atlas Slovenije. 1992. 2nd).

Mura, velika vzhodnoalpska reka, prav na našem ozemlju spremeni značaj; iz hitro tekoče vode postaja nižinska reka s široko prodnato strugo, obdano z vrbišči ter logi in tako oblikuje eno največjih slovenskih ravnin. Za Muro je značilna široka in plitva struga s številnimi mrtvimi rokavi, ki so prava posebnost te regije, saj izoblikujejo edinstvene ekosisteme na našem ozemlju. Tukaj zoologi odkrivajo številne redke rastline in živali, ki imajo prebivališče le v teh mrtvicah (na primer vodna praprotna salvinija, vodna škarjica, siva čaplja, črna jelša ...). Mura, s katero se vsak Prekmurec s ponosom poistoveti, ima negotovo prihodnost, saj kot edina neizkoriščena reka v Sloveniji predstavlja velik potencial energije, katere bi se pohlepa željni zelo radi polastili. Vendar se moramo zavedati, da izgraditev hidroelektrarne predstavlja neizbežno porušenje celotnega ozemlja ob Muri, kar pa je z več vidikov nesprejemljivo.

Obodni del Panonske kotline označujejo nizki zaobljeni griči, ki se proti severovzhodu polagoma izklinijo (najvišji vrh, imenovan Srebrni breg, meri 418m). Zaradi naravnih danosti in s tem povezanih komunikacijskih možnosti se je tukaj že od časov prve človeške

naselitve oblikoval način življenja, kultura bivanja, ki se ne razlikuje mnogo od življenja v bližnjih pokrajinah sosednjih držav. Na stičišču celinskih, alpskih in morskih vremenskih dogajanj se ustvarja pomirjevalna in ugodna mikroklima (Pomurje ima subpanonsko podnebje): zgodnje pomladi in pozne sončne jeseni omogočajo rast vseh srednjeevropskih kultur, tudi klimatsko izbirčne vinske trte, v zdraviliščih in kopališčih pa dolge sezonske zamike.

Poleg morja in alpskih jezer je Pomurje tretje in najmlajše izrazito turistično območje Slovenije. Redke dežele premorejo toliko slatin in vročih mineralnih vrelov, kot jih je na tem koščku slovenskega ozemlja. Pravcato "deželo zdravja" sestavljajo številna zdravilišča. Najstarejše je vsekakor Zdravilišče Radenci z več kot 110-letno tradicijo. Zdravilna vroča voda, čisto in mirno okolje ter pomirjevalna mikroklima omogočajo rekreacijo in zdravljenje vse leto.

PODATKI:

- površina: 1337 km²,
- prebivalstvo: 122068,
- gostota preb.: 91.3 preb/km²,
- podnebje: subpanonsko,
- število občin: 26,
- največja občina: Moravske Toplice (6350 prebivalcev),
- vera: rimskokatoliška in evangeličanska.

Slika 1: Regija Pomurje

Vir: Zveza klubov tajnic in posločnih sekretarjev Slovenije

1.2 ZGODOVINA POMURJA

Prva poselitev tega prostora je povezana z veliko evropsko migracijo prve poljedelske civilizacije v mlajši kameni dobi, katere ruralni tradiciji lahko sledimo vse do danes. Podobe niso spremenili niti številni vojaki in trgovci, ki jih je prinesla rimska zasedba. Od ljudstev, ki so od 4. do 9. stoletja prehajala to ozemlje, so trajno ostala le tista, ki so prevzela tradicijo. Kulturna povezanost, ki se kaže v ruralni tradiciji, v obdelavi keramike, v izvirnih rimskih gomilnih grobiščih, ki sledijo načinu pokopavanja staroselcev, v tipičnih panonskih domovanjih, ki ne poznajo kamna in opeke, v jeziku večine prebivalstva, ki je slovenski v svojih različnih narečnih oblikah, ter v duhovnem življenju in izražanju, niso mogle izničiti politične meje, ki so v zgodovini posegle vanjo.

Ravnina na obeh straneh Mure, navidezno zrcalna podoba Goriškega na severu in Slovenskih goric na jugu ter istorodno slovensko prebivalstvo dajejo vtis enotne kulturne podobe Pomurja. Od 13. stoletja se je politična meja med Avstrijo in Ogrsko oblikovala na Muri in ločevala Slovence vse do leta 1919, ko je senžermenska mirovna pogodba prisodila narodnostno mešano Apaško polje novi južnoslovanski državi, pretežno slovenski Radgonski kot pa Republiki Avstriji. Vzhodno mejo je leta 1920 določila trianonska mirovna pogodba na razvodnici med Muro in Rabo: Slovensko Porabje je ostalo v okviru Madžarske, skrajni zahodni del Stražnega ozemlja in južni del narodopisne pokrajine Hetes pa sta bila priključena Državi SHS (Sever, B. 1993. Pomurje A-Ž. Priročnik za popotnika in poslovnega človeka. 2nd). Samostojna Republika Slovenija je leta 1991 nasledila državno mejo na Muri in Kučnici, mursko-rabskem razvodju in vrh Lendavskih goric; od leta 1993 jo označujejo državni mejniki s slovenskim grbom.

Narodni buditelj Božidar Raič je želel že leta 1859 z uvajanjem imena Pomurje ob reki Muri, ki je od časov ogrskega kralja Ladislava I. pa vse do leta 1919 delila ta prostor na ogrsko Prekmurje in avstrijsko Štajersko, odvzeti vlogo mejnika (Rous, S. et al. 2004. Vzhodno v Raju).

Tako kot so si znali Slovenci na obeh straneh reke vedno stati ob strani, ko je bilo treba ilegalno širiti slovenske knjige ali organizirati partizanski odpor, tako so se znali Prekmurci in Prleki še kako tudi po strani gledati in si nameščati barikade na tisočletnih zgodovinskih mejah. Podobno so počeli ogrski grofje na eni in cesarska vojska na drugi strani, ko so si nepredvidljivo reko stoletja potiskali enkrat na eno, drugič na drugo stran. Toda Mura se ni menila zanje in je poplavljala enkrat ene, drugič druge, dokler je končno niso ukrotili inženirji.

Slovenska naselitev ob koncu 6. stoletja, o kateri pričajo arheološke najdbe v okolici Murske Sobote, je določila etnično podobo tega prostora, ki se na zahodu dotika germanskega, na vzhodu pa madžarskega sveta. Etnične meje, ki so se tako oblikovale nekako do 12. stoletja in na katere se je navezala tudi razmejitev med Slovenci in Hrvati, obstajajo še danes. Državne meje jim poskušajo slediti v najboljšem duhu političnega kompromisa, ki je mnoge prebivalce te pokrajine naredil za narodne manjšine (Slovence v Porabju in Radgonskem kotu ter Madžare v Prekmurju). Za nekaterimi so ostali le redki dokumenti, pričevanja in hiše, v katerih so živeli (tako za prekmurskimi Židi kot prekmurskimi in štajerskimi Nemci, žrtvami svetovne vojne in poveljnega maščevanja). V etnični raznolikosti tega prostora imajo svoje mesto tudi prekmurski Romi, ki so prišli kot nomadi in ostali za vedno (Šavel, I. 1994. Prazgodovinske naselbine v Pomurju).

Etnično raznoliko prebivalstvo v verovanju povezuje krščanstvo bodisi od časov, ko so salzburški škofje v Spodnji Panoniji posvečali prve cerkve, ali od takrat, ko je bil ob Kocljevem dvoru v Blatnogradu tudi sedež Metodove škofije, bodisi od takrat, ko se je prvi ogrski kralj Štefan odločil za krst. Mnogi med njimi so se odločili v 16. stoletju slediti Lutrovemu in Calvinovemu nauku, predvsem v ogrskem delu skupnega cesarstva takrat že pod habsburško krono, kjer se je tudi po zmagi rekatolizacije v avstrijskih deželah ohranjala verska toleranca. Kot del trajne kulturne dediščine je prinesel novi verski nauk prve knjige v madžarskem jeziku, natisnjene na lendavskem dvoru Baničev leta 1573, in prvo knjigo v prekmurskem knjižnem jeziku, Temlinov Mali katekizem leta 1715, ki so mu v naslednjih dvesto letih sledile še mnoge. Trajni pomniki krščanstva so tudi najlepše cerkve, kapele in obpotna znamenja, ki jih ima pokrajina: romanske, gotske in baročne cerkve ter najlepši spomenik sodobne cerkvene arhitekture – Plečnikova cerkev v Bogojini.

Civilno kraljevo ali cesarsko upravo so izvajali zemljiški gospodje na najnižji stopnji vse do zemljiške odveze v 19. stoletju. Centri te uprave so bili gradovi Haholdov ali Baničev in njihovih dedičev v Lendavi, Sečijev in Saparijev pri Gradu (nekoč Gornja Lendava) in v Murski Soboti ter drugih posestnikov v Radgoni, Črncih, Ljutomeru, Beltincih, Rakičanu in Negovi. Lastniki vinogradnih gričev v Slovenskih goricah pa so bili skozi zgodovino številni posvetni in cerkveni gospodje od grofov Celjskih do salzburške nadškofije.

Kot pomembna upravna središča so se razvila tudi mesta. Radgona je bila najstarejše ter v času oblikovanja in delovanja protiturške obrambe, za katero so skrbeli štajerski deželni stanovi, najbolj cvetoče mesto. Po določitvi državne meje med Avstrijo in takratno Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev je ostal na slovenski strani le del nekdanjega mesta, ki se imenuje Gornja Radgona. Skozi mesto so peljale pomembne ceste iz Gradca do osrednje carinske postaje pri Razkrižju in dalje proti Legradu ter skozi t. i. Nemška

vrata pri Gederovcih prek Murske Sobote v različne smeri proti vzhodu ter na zahod proti Mariboru ali po Ščavniški dolini prek Sv. Jurija na jug proti Ptuj. Del pomembne komunikacije so bile železniške proge Šentilj-Radgona-Ljutomer, Čakovec-Lendava-Zalegerszeg in Murska Sobota-Hodoš-Kormend s poznejšo povezavo z Ormožem. Od vseh danes deluje le slednja. Ob pomembnih komunikacijah so zrasla tudi druga mesta: Murska Sobota, Lendava in Ljutomer (v našo narodno zgodovino se je vpisal 9. avgusta 1868 kot gostitelj prvega slovenskega tabora), ki so v glavnem dobila svojo urbano podobo v drugi polovici 19. stoletja, predvsem pa v 20. stoletju, in se kmalu razvila v središča širših upravnih enot z vso infrastrukturo, ki jo potrebuje takšen status.

Osvežujoča slatina iz Radencev je bila že pred 1. svetovno vojno reprezentančna pijača na dunajskem in papeževem dvoru, zdaj pa je osvojila trge na vseh celinah. O žlahtnem vinu z Goričkega na dunajskem dvoru krožijo same legende. Ljutomerčan je bil že v nekdanji Avstriji pojem vrhunskega vina, zdaj mu to priznavajo tudi Angleži, povpraševanje po Janževcu iz Gornje Radgone pa na Slovenskem presega ponudbo. Leta 1852 je začel Alojz Klenošek iz Gornje Radgone izdelovati šampanjec po francoskem načinu, zdaj pa tu proizvajajo zlato penino po tradicionalnih metodah za slovesne priložnosti. Skoraj vse zemeljske dobrrote sestavljajo prekmursko gibanico, najbolj iskano sladico na Slovenskem, domače koline pa v zimskem času popestrijo gostilniške jedilnike. Na vseh množičnih prireditvah so domače jedi in pijače del prireditvenega programa.

Zgodovinski razvoj je dodelil pokrajini ob Muri poleg panonske melanholije, ki jo nosi v svojih genih, še vrsto drugih identitet. Ljudje, ki jo naseljujejo, se identificirajo bodisi po zgodovinski pokrajini, v kateri živijo, po etnični ali narodni in verski pripadnosti, po gospodarskih panogah, s katerimi se preživljajo, po legendah, ki jim polnijo domišljijo, ali kot dediči nekih slavnih prednikov. Geografski prostor je podoba človekovega osnovnega zavedanja sveta, njegovih izkustev in vezi z okoljem, zapolnjen z različnimi pomeni ter ima svoje ime, ki je lahko Prekmurje, Prlekija, Obmurje ali Pomurje.

2 MAKROEKONOMSKA SLIKA POMURJA

V tem poglavju bom s pomočjo podatkov prikazal makroekonomsko sliko Pomurja v primerjavi s Slovenijo. Izbral sem slab ducat kazalnikov, le najpomembnejše, s katerimi sem podal realno sliko Pomurja v tem trenutku. V prevelike podrobnosti nisem hotel zaiti, saj bi po nepotrebnem stvar zakompliciral in prikazal nejasno realnost. Zatorej bom podal podatke in razlage za naslednje kazalnike: bruto domači proizvod, bruto domači proizvod na prebivalca, brezposelnost, plače, delovna sila (izobrazba, študenti ...), bruto dodana vrednost regije, bruto investicije v nova osnovna sredstva, podjetja (podjetniški sektor).

Zaradi različnih virov in različnih metod zbiranja podatkov so nekateri kazalniki prikazani kot trend (npr. od leta 1995 do leta 2005), drugi pa kot zaključeno število ob koncu leta (npr. stanje na koncu leta 2005 ali popis prebivalstva iz leta 2002). Novejših podatkov ni bilo moč najti, saj jih agencije, ki skrbijo za izdajo takšnih publikacij, še vedno obdelujejo.

Pomurje je že od same priključitve k Sloveniji pa do danes ostalo skozi zgodovino nekako v ozadju. Lahko bi rekli, da je bilo zapostavljeno v primerjavi z ostalimi regijami bodisi zaradi zgodovine, oddaljenosti, slabe povezanosti (železniška in cestna infrastruktura), nekoliko drugačne kulture, posebnega dialekta ..., mogoče pa tudi zaradi same pokrajine in njene dejavnosti, kmetijstva, ki je bilo še dolga leta njena primarna dejavnost. Že v Jugoslaviji je bilo Pomurje vedno na repu, vendar se tega takrat zaradi takratnega režima ni toliko opazilo. Ko pa smo se osamosvojili, prevzeli državo v svoje vaje, prevzeli drugačen način vodenja, je prišla tudi drugačna ekonomska ureditev; zelo hitro se je pokazalo, kje se nahaja Pomurje. V zgodnjih 90. letih, takoj po osamosvojitvi, med regijami ni bilo velikega razmaha (razen osrednjeslovenske regije); še več, takrat sta bili Pomurje in dolenjska regija na enakem položaju. Če sliko pogledamo danes, vidimo, da se je Pomurje kljub razvoju oddaljevalo od ostalih regij. Čeprav se je razvijalo, je zanimivo, da se je razvijalo s precej manjšo hitrostjo kot ostala Slovenija. Vsako leto se je razmik med preostalo Slovenijo in Pomurjem večal.

Razmik med Slovenijo ter Pomurjem se lepo vidi v osnovnem kazalniku bruto domačega proizvoda (v primeru Pomurja bruto regionalnega proizvoda). Skupni bruto regionalni proizvod Pomurja je v letu 2005 znašal 1151 mio EUR ali 4,1 % slovenskega skupnega BDP (28243 mio EUR) ali 48,9 % povprečnega BDP v Sloveniji na regijo, ki je znašal 2353,58 mio EUR. Po teh podatkih je razvidno, da je Pomurje v velikem zaostanku, natančneje za 51,1 %.

Tabela 1: Regionalni bruto domači proizvod leta 2005

		Mio EUR	Struktura v %
2005	Slovenija	28243	100
	POMURJE	1151	4,1

Vir: Slovenske regije 2007. (2007). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije

Tabela 2: Povprečni bruto domači proizvod na regijo, leto 2005

		Mio EUR	Struktura v %
2005	Slovensko povprečje na regijo	2353,58	100
	POMURJE	1151	48,9

Vir: Slovenske regije 2007. (2007). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije

V Tabeli 3 imamo prikazano gibanje BDP Slovenije in Pomurja v obdobju od leta 1995 do 2005. Takoj lahko opazimo negativen trend gibanja regionalnega bruto domačega proizvoda Pomurja v primerjavi s slovenskim. Leta 1995 je pomurski BDP zavzemal 5 % v celotnem BDP kolaču Slovenije in se vsako leto zmanjševal ter prispel na današnjih že omenjenih 4,1 %.

Po podatkih sodeč je prišlo leta 1999 do neke vrste šoka, ko se je BDP Pomurja zmanjšal kar za 0.4 odstotne točke.

Tabela 3: Bruto domači proizvod v mio EUR v obdobju 95'-05'

	Slovenija	POMURJE	Struktura v %
1995	10034	498	5
1996	11562	571	4,9
1997	13140	644	4,9
1998	14583	708	4,9
1999	16354	738	4,5
2000	18214	794	4,4
2001	20396	885	4,3
2002	22758	970	4,3
2003	24716	1038	4,2
2004	26677	1124	4,2
2005	28243	1151	4,1

Legenda: struktura v %, Indeks ravni (Slovenija = 100)

Vir: SI – STAT podatkovni portal. Statistični urad Republike Slovenije.

Regionalni bruto domači proizvod na prebivalca pomurske regije je leta 2005 znašal 9399 EUR, kar v primerjavi s povprečjem Slovenije predstavlja 66 % le-tega. To je znašalo 14116 EUR. Vidimo, da je ta kazalnik nekoliko višji kot prej omenjeni BDP celotne regije. Do te razlike je prišlo zaradi različnih razlogov; eden najvidnejših so migracije. Prebivalci

Pomurja, ki delajo izven njegovih meja, to je v drugih regijah ali celo v tujini, niso zajeti v statistično obravnavo pod okrilje Pomurja.

Tabela 4: Bruto domači proizvod na prebivalca v EUR

		Na prebivalca	Indeks ravni
2005	Slovenija	14116	100
	POMURJE	9399	66,6

Legenda: Indeks ravni (Slovenija = 100)

Vir: SI – STAT podatkovni portal. Statistični urad Republike Slovenije.

Tabela 5 nam prikazuje gibanje BDP na prebivalca Pomurja v primerjavi s Slovenijo v obdobju od leta 1995 do leta 2005. Opazimo negativno gibanje le-tega, saj je leta 1995 znašal 77,7 % celotnega BDP na prebivalca v Sloveniji, na koncu leta 2005 pa le 66,6 %. Indeks za Pomurje se je v primerjavi s Slovenijo povečal le leta 1996, ko je znašal 77,8 %. BDP same regije se ni povečal in je ostal na 4,9 %. Prav tako je vidna prej omenjena velika sprememba leta 1999, ko je BDP na prebivalca padel iz 76,7 % (leto 1998) na 71,7 %, kar je kar za 5 odstotnih točk.

Tabela 5: Bruto domači proizvod na prebivalca v EUR v obdobju 95'-05'

	Slovenija	POMURJE	Indeks ravni
1995	7902	6138	77,7
1996	8209	6384	77,8
1997	8786	6795	77,3
1998	9463	7260	76,7
1999	10194	7306	71,7
2000	10701	7622	71,2
2001	11298	7870	69,7
2002	12084	8303	68,7
2003	12695	8629	68
2004	13400	9173	68,5
2005	14116	9399	66,6

Legenda: Indeks ravni (Slovenija = 100)

Vir: SI – STAT podatkovni portal. Statistični urad Republike Slovenije.

Registrirana brezposelnost leta 2005 je bila v Sloveniji najvišja prav v Pomurju. Ta je znašala 17,1 %. Stopnja brezposelnosti v Sloveniji je znašala 10,2 %, kar je za 6,9

odstotnih točk manj. Ta podatek zaradi ekonomske usmerjenosti Pomurja niti ni presenetljiv, saj je več kot tri četrtine vseh kmetijskih zemljišč Slovenije v uporabi prav tukaj, kar nam razjasni del tako velike brezposelnosti, vendar celotne ne moremo obrazložiti le s tem dejstvom.

Tabela 6: Registrirana stopnja brezposelnosti leta 2005

	Registrirana stopnja brezposelnosti leta 2005
POMURJE	17,1
Slovenija	10,2

Legenda: Registrirana stopnja brezposelnosti leta 2005 v %

Vir: Slovenske regije 2007. (2007). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije

Registrirana stopnja dolgotrajne brezposelnosti (več kot 1 leto), ki nam zaradi manjšega vpliva sezonskih nihanj in drugih dejavnikov, ki vplivajo na kratkotrajno stopnjo brezposelnosti, poda bolj realno sliko, je v Pomurju leta 2005 znašala 9,1 %, kar je 4,3 odstotne točke več kot v Sloveniji.

Tabela 7: Registrirana stopnja dolgotrajne brezposelnosti

	Registrirana stopnja dolgotrajne brezposelnosti leta 2005
POMURJE	9,1
Slovenija	4,8

Legenda: Registrirana stopnja dolgotrajne brezposelnosti v %

Vir: SI – STAT podatkovni portal. Statistični urad Republike Slovenije.

Leta 2005 sta bruto in neto plača v Pomurju znašala 968,81 EUR in 640,31 EUR, v Sloveniji istega leta pa 1157,06 EUR ter 735,73 EUR. Neto plača se razlikuje za 95,42 EUR. Ker podatkov za povprečne cene košarice dobrin za posamezne regije ni na voljo, predpostavljam, da razlike v cenah najpomembnejših, osnovnih dobrin med regijami niso tako velike in jih lahko zanemarimo. Sklepajoč po tem, bi lahko rekli, da je kupna moč zaposlenega v Pomurju manjša za približno 13 % od slovenskega povprečja. Ta primer sem podal le hipotetično (pomanjkanje podatkov), samo za bolj slikovito pojasnitev.

Tabela 8: Bruto in neto plača na prebivalca v EUR leta 2005

	Bruto plača	Neto plača
POMURJE	968,81	640,31
Slovenija	1157,06	735,73

Vir: SI – STAT podatkovni portal. Statistični urad Republike Slovenije.

S kapitalizmom težimo k čim bolj svobodni tržni ureditvi in tako spodbujamo nastanek in razvoj podjetij. Ker državna podjetja izginjajo, so podjetja (privatni sektor gospodarstva) realen kazalnik, ki nam prikaže, kakšne možnosti obstajajo v Sloveniji za ustanovitev novega podjetja. Prav tako je moč videti klimo samega gospodarstva, stopnjo razvoja (kasneje bom to povezal še s "bruto investicijami v razvoj in nova osnovna sredstva"), naklonjenost države s pomočjo novonastalim podjetjem, prihod tujih podjetij, "zdravje" gospodarstva (nihanje prihodka), odstotek zaposlenih v tem sektorju ... Vse to nam pove, kako in v katere smeri se (v našem primeru) razvija lokalno gospodarstvo.

Leta 1999 je bilo v Pomurju registriranih 3852 podjetij, kar predstavlja 4,22 % vseh podjetij v Sloveniji, ki jih je bilo vsega skupaj 91346. Skozi celotno obdobje se je število podjetij zmanjševalo in povečevalo tako v Pomurju kot v Sloveniji. Zanimivo je, da se je število v Pomurju spreminjalo vsako leto v nasprotni smeri kot leto poprej. Tako smo imeli leta 2006 v Pomurju registriranih 4024 podjetij, kar je predstavljalo 4 % vseh 100569 registriranih podjetij v Sloveniji. Kot vidimo, se je odstotek pomurskih podjetij zmanjšal za 0.22 odstotne točke.

Prihodek je v pomurskih podjetjih leta 1999 znašal 1014,73 mio EUR, v Sloveniji 34518,81 mio EUR. Čeprav je število podjetij precej nihalo, se je prihodek le-teh skozi proučevano obdobje povečeval (izjema je le leto 2002). To je spodbuden podatek, saj so pomurska podjetja kljub zmanjšanju števila zaposlenih in že prej omenjenemu nihanju števila podjetij (vsako drugo leto negativno) venomer poslovala uspešneje (Tabela 9 na strani 12). Leta 2006 je prihodek pomurskih podjetij znašal 1727,09 mio EUR, kar znaša 2,49 % skupnega prihodka Slovenije (69446,72 mio EUR).

Trend števila zaposlenih v pomurskih podjetjih je bil v večini negativne narave, saj se je število skozi obdobje zmanjševalo (izjema leto 2000). Leta 1999 so pomurska podjetja zaposlovala 26691 ljudi, leta 2006 pa nekoliko manj, in sicer 25757. Odstotek pomurskih

zaposlenih se je iz 4,47 % leta 1999 zmanjšal na 4,14 % leta 2006. V Sloveniji je bilo v teh letih zaposlenih 597358 in 621978 ljudi.

Čeprav se je kategorija prihodek edina povečevala skozi obravnavano obdobje, je strukturna slika vseh kategorij skupaj nekoliko manj optimistična, saj smo s približno 4 % podjetij in s 4 % zaposlenih pridelali le 2,49 % vsega prihodka v Sloveniji.

Tabela 9: Število podjetij, prihodek in število zaposlenih v obdobju 99'-06'

	Število podjetij		Prihodek		Zaposleni	
	POMURJE	Slovenija	POMURJE	Slovenija	POMURJE	Slovenija
1999	3852	91346	1014,73	34518,8	26691	597358
2000	3825	90832	1147,705	38985,8	27021	604402
2001	3847	91106	1236,972	43508,2	26786	609272
2002	3885	92070	1215,052	47660,2	25804	608233
2003	3844	91505	1316,596	51744	25586	603819
2004	3883	93697	1396,77	57433,3	25559	606811
2005	3838	95399	1513,266	62484,2	25309	609699
2006	4024	100569	1727,091	69446,7	25757	621978

Legenda: Prihodek v Mio EUR

Vir: SI – STAT podatkovni portal. Statistični urad Republike Slovenije.

Tabela 10: Prikaz trenda kategorij število podjetij, prihodek in zaposleni za leto 1999 in 2006

	Število podjetij		Prihodek		Zaposleni	
	POMURJE	Slovenija	POMURJE	Slovenija	POMURJE	Slovenija
1999	4,22	100	2,94	100	4,47	100
2006	4	100	2,49	100	4,14	100

Legenda: Struktura v % kategorij Število podjetij, Prihodek, Zaposleni, Leto: 1999 in 2006

Vir: SI – STAT podatkovni portal. Statistični urad Republike Slovenije.

Naslednji kazalnik nam prikazuje, kakšne so tendence v Pomurju glede izobraževanja in kakšna je stopnja izobrazbe že obstoječe delovne sile. Iz Tabele 11 (na strani 13) je razvidno število študentov na 1000 prebivalcev; v Pomurju je znašalo 43,6 študentov, kar je 77,3 % slovenskega povprečja (Slovenija - 56,4 študentov).

Tabela 11: Študenti na 1000 prebivalcev leta 2006

	POMURJE	Slovenija
2006	43,6	56,4

Vir: SI – STAT podatkovni portal. Statistični urad Republike Slovenije.

Za razvoj Pomurja so zelo pomembni študenti, ki spadajo v tretji steber izobraževanja, to je terciarno izobraževanje. Zadnji podatki so iz leta 2006, katerega se je v tretjem stebru izobraževalo 5421 pomurskih študentov. Le-ti so predstavljali 4,73 % vseh slovenskih študentov v terciarnem izobraževanju.

Od leta 2004 do leta 2006 je viden pozitiven trend pri naraščanju študentov tako v samem Pomurju kot v primerjavi s Slovenijo. Tako se je vsako leto odstotek pomurskih študentov v Sloveniji povečeval ter pristal leta 2006 na 4,73 %. Čeprav je to majhen delež v Sloveniji, je vseeno lep pokazatelj za prihodnost.

Tabela 12: Število študentov v terciarnem izobraževanju za obdobje 04'-06'

	POMURJE	Slovenija	Indeks Pomurja
2004	5144	110962	4,64
2005	5335	113040	4,72
2006	5421	114700	4,73

Legenda: Indeks Pomurja (Slovenija = 100)

Vir: SI – STAT podatkovni portal. Statistični urad Republike Slovenije.

Prej omenjeno stopnjo izobrazbe že obstoječe delovne sile ne bom na dolgo opisoval, ker najnovejših podatkov še ni mogoče dobiti, zato bom tabelo (popis 2002) podal v Prilogi 1.

Ker razvoja določene regije ali države ne moremo meriti z eno samo mero, sem moral poiskati kazalnike, ki bi nam lahko vsaj delno pokazali, v kateri smeri in za koliko se je stopnja razvoja povečevala ali zniževala. S tem namenom sem zbral podatke za bruto investicije v nova osnovna sredstva. V nadaljevanju sledi prikaz vseh bruto investicij v nova sredstva skupaj, saj se te delijo naprej v tri podskupine: investicije v nove zmogljivosti; investicije v rekonstrukcijo, posodobitev, dograditev in razširitev; investicije v vzdrževanje obstoječih zmogljivosti. Kot sem že prej omenil, je sam razvoj težko meriti ali izmeriti, saj nanj vpliva veliko elementov, od katerih se nekatere lahko izmeri, drugi pa ostajajo nemerljive narave. Bruto investicije v nova osnovna sredstva so se mi zdele še najboljša izbira za ponazoritev razvoja regije. Iz teh podatkov lahko razberemo, koliko denarja je bilo namenjenega za gradnjo novih stvari ali vzdrževanje že obstoječih, s pomočjo katerih so podjetja zniževala stroške in držala korak s konkurenti.

V Tabeli 13 imamo prikazane bruto investicije v nova sredstva Pomurja in Slovenije za obdobje 99'-06'. Skozi vso obdobje so se le-te zviševale in v Pomurju iz 63,43 mio EUR leta 1999 prispele na 219,22 mio EUR leta 2006. V celotni Sloveniji je v istih letih ta številka znašala 2771,63 mio EUR in 5161,95 mio EUR. Strukturna slika nam pove, da so bruto investicije v nova osnovna sredstva Pomurja v celotni Sloveniji leta 1999 znašale 2,29 %, leta 2006 pa že 4,25 %. Vidimo, da se je odstotek pomurskih investicij v 6 letih skoraj podvojil.

Tabela 13: Bruto investicije v nova osnovna sredstva v mio EUR za obdobje 99'-06'

	POMURJE	Slovenija
1999	63,43	2771,63
2000	75,75	3024,89
2001	78,68	3329,4
2002	92,78	3591,31
2003	132,75	4246,87
2004	155,67	4179,39
2005	171,88	4418,15
2006	219,22	5161,93

Vir: SI – STAT podatkovni portal. Statistični urad Republike Slovenije.

Kot zadnji kazalnik v tem delu sem uporabil bruto dodano vrednost posameznih dejavnosti. Pove nam, za koliko se je povečevala dodana vrednost, v tem primeru Pomurja, skozi dano obdobje. Leta 1996 je dodana vrednost v Pomurju znašala 487 mio EUR, v Sloveniji 9870 mio EUR. Dodana vrednost je skozi vsa leta rasla in leta 2005 v Pomurju pristala pri 1006 mio EUR, v Sloveniji istega leta pa na 24695 mio EUR. Strukturni podatek pomurske dodane vrednosti nam pove, da se je le-ta od leta 1996 do 2006 zniževala, iz 4,93 % leta 1999 na 4,07 % leta 2006. Čeprav nam je prejšnji kazalnik povedal, da so se bruto investicije v nova osnovna sredstva v Pomurje povečale v primerjavi s celotno Slovenijo, nam kazalnik bruto dodane vrednosti pravi, da se je le-ta zmanjševala. S pomočjo Tabele 14 bom pokazal, kako se je skozi leta spreminjal delež posameznih dejavnosti v Pomurju.

Tabela 14: Bruto dodana vrednost v mio EUR za SKD dejavnosti v obdobju 96'-05'

	POMURJE	Slovenija
1996	487	9870
1997	557	11357
1998	609	12544
1999	631	13991
2000	690	15825
2001	773	17804
2002	843	19776
2003	904	21523
2004	981	23288
2005	1006	24695

Vir: SI – STAT podatkovni portal. Statistični urad Republike Slovenije.

Tabela 15: Bruto dodana vrednost v % za SKD dejavnost za POMURJE v obdobju 96'-05'

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
SKD - SKUPAJ	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
A+B	11,1	11,2	10,6	9,8	9,8	9,2	9,9	8	8,6	8,3
C+D	27,6	28,5	28,4	27,5	26,8	27,5	26,6	27,6	26,2	25,2
E	1,4	1,4	1,6	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5	1,6	1,6
F	5,9	5,5	6	7,3	7,6	6,8	6,5	6,6	7,1	7,7
G	9,3	10,1	9,3	9	8,6	8,7	8,2	8,7	9,4	9,6
H	3,2	3,4	3,4	4	4	4,2	4,1	4,1	4	4,1
I	4,6	4,2	5,1	5,1	5,4	5,4	5,5	5,8	5,5	5,6
J	3,7	3,2	3,1	3,6	3,7	3,3	3,1	2,6	2,7	2,9
K	13,1	12,1	12,8	13,5	13,8	14,3	15,2	15,4	15,4	15,2
L	5,3	5,2	5	6,1	5,5	5,8	5,8	6,1	5,8	5,6
M	5,3	5,6	5,6	5,8	5,8	5,9	6	6,1	6,2	6,5
N	8,2	8,2	7,6	5,2	5,9	6	6	6	5,9	6,1
O+P	1,5	1,3	1,4	1,8	1,6	1,5	1,5	1,5	1,6	1,7

Vir: SI – STAT podatkovni portal. Statistični urad Republike Slovenije.

3 PREDSTAVITEV KLJUČNIH PODJETIJ POMURJA

V prejšnjem sistemu, še pred odcepitvijo, je Pomurje imelo nekaj močnih in uspešnih podjetij. Negotovi in razburkani časi v 80. letih, vojna in odcepitev so zelo vplivali na ekonomsko ureditev nove države Slovenije. V oddaljenem Pomurju je bilo moč to najbolj

občutiti. Mnoga podjetja hitre spremembe politike in ekonomskega sistema niso dojela in so zaspala pri prilagajanju. Mogoče bi država v takratnih težkih časih lahko bolje in hitreje reagirala ter rešila nekaj "potaplajočih se ladij".

V Pomurju poznamo tudi nekaj zgodb o uspehu; nekatera podjetja so vendarle uspešno prebrodila povojno krizo. Tudi kasneje, ko je bila na vrsti privatizacija, so s pametnim manevriranjem upravne deleže ohranila v Pomurju.

V nadaljevanju bom opisal tri podjetja, ki so nekakšen "paradni konj" Pomurja; paradni konj zaradi tega, ker so to velika podjetja z dolgoletno tradicijo, uspešnim poslovanjem in že uveljavljenim imenom.

3.1 TERME 3000

3.1.1 OSEBNA IZKAZNICA

- Kratko ime: *Terme 3000 d.o.o.; Poslovna skupina Sava (98 % lastništva);*
- davčni zavezanec: *DA;*
- zavezan za DDV: *DA;*
- poreklo kapitala: *domači kapital;*
- vrsta lastnine: *mešana lastnina;*
- regija: *pomurska regija;*
- sektor: *domače zasebne nefinančne dejavnosti;*
- registrski organ: *Okrožno sodišče Murska Sobota;*
- datum vpisa: *18. 4. 1990;*
- številka vpisa: *10044700;*
- dejavnost – SKD 2008: *H55.100 – dejavnost hotelov in podobnih nastanitvenih obratov.*

3.1.2 PREDSTAVITEV IN POLITIKA PODJETJA

Leta 1960 so južno od vasi Moravci z vrtanjem iskali nafto, pa je namesto »črnega zlata« iz globine 1.417 m pritekla vroča voda (na tej globini se nahajajo ostanki panonskega morja, pomešani s slojem laporjev, peščenjakov, plinov in nafto) s temperaturo okoli 72°C. Ker ni bilo nafte, so vrtino zaprli, krajani, ki so hitro spoznali zdravilne učinke tople vode, pa so jo v improviziranem bazenu začeli uporabljati za kopanje. Leta 1962 so zgradili prvi bazenček, ki je imel velikost 4 x 4 m in je bil 180 cm globok.

Toplice so najprej pričele z delovanjem znotraj gostinskega podjetja Zvezda Murska Sobota. Sledila je gradnja prvih zunanjih in pokritih bazenov, restavracij in prve

fizioterapije. Leta 1974 je v Moravskih Toplicah zraslo prvo turistično naselje s slamokritimi hiškami, restavracijo s 500 sedeži in avtokampom. Turistično naselje je kmalu postalo pretesno za goste, zato so zgradili hotel Termal z 252 ležišči. Pozneje je sledila še izgradnja moderne fizioterapije na več kot 2000 m² uporabne površine. Zaradi premajhnih kapacitet hotela Termal so leta 1990 zgradili še štirizvezdični hotel Ajda. Leta 1994 je turistično-zdraviliško ponudbo zaokrožil še športni park na umetni travi s pestro športno-rekreacijsko ponudbo. Sledila je izgradnja apartmajskega naselja in prvih igralnih polj na golfskem igrišču s kompletnim vadbiščem in klubsko hišico.

V novem tisočletju so v Moravskih Toplicah odprli tudi nov bazenski kompleks Terme 3000, leto pozneje pa so za vse ljubitelje iger na srečo v Termah 3000 odprli igralnico Casino 3000. Golf igrišču so se pridružila še dodatna igralna polja in danes golf igrišče Livada ponuja 18 igralnih polj. Prav tako je v Termah 3000 zrasel sodoben center sprostitve, lepote in dobrega počutja Thermalium. Sledile so obnove hotela Termal in Ajda, katerima se je septembra 2006 pridružila tudi največja naložba Poslovne skupine Sava v zadnjih nekaj letih, petzvezdični hotel Livada Prestige. Kraj Moravske Toplice je bil leta 2004 po številu nočitev v slovenskem prostoru na šestem mestu.

Politika Term 3000 temelji na kakovostnih turističnih produktih, varnosti živil v skladu z zahtevami sistema HACCP, prijaznosti do okolja ter na varnosti in zdravju pri delu. Podjetje želi evropskemu trgu ponuditi najkvalitetnejši skupni turistični produkt, sestavljen iz nastanitvene, gostinske, wellness, zdravstvene, kopališke, športnorekreativne in zabaviščne dejavnosti. Stremijo k izboljšanju storitev ter razvijanju novih produktov, skrbno iščejo kvaliteten in izobražen kader, ki bo še povečal dodano vrednost. Postoma povečujejo uporabo okolju prijazne energije (spletna stran Term 3000).

3.1.3 PONUDBA IN POSLOVANJE

Terme 3000 danes razpolagajo z 31 zunanjimi in notranjimi bazeni z naravno črno, termomineralno in navadno vodo. Na voljo so tudi posebni bazeni za otroke, skakalni bazen, tobogani s posebnimi efekti, igriščema za odbojko na mivki ... Temperatura vode se giblje med 26. in 36. stopinjami Celzija.

Z izgradnjo hotela Livada Prestige je družba Terme 3000 dosegla vrhunec svojega razvoja. Tako družba kot tudi kraj sta z novim hotelom pridobila turistično ponudbo najvišjega nivoja. Terme 3000 so tako edine terme v Sloveniji in v svetu, ki ponujajo nastanitev v hotelu najvišje kategorije s termalno vodo kar v hotelski sobi. Razpolagajo s tremi hoteli: najstarejši Termal *** z 250 ležišči, hotel Ajda **** z 274 ležišči ter prej omenjeni hotel

Livada ***** s 122 sobami elitnega razreda. Na voljo sta tudi vasici z bungalovi in apartmaji ter kamp.

Za sprostitev je možno zaiti v novi wellness center v hotelu Livada, ki s svojo obsežno in pestro ponudbo navdušuje. Za bolj športne tipe je na voljo športno-rekreacijski center, ki poleg rezervacij igrišč (košarka, nogomet, badminton, odbojka ...) nudi razne tečaje za starše in otroke. Za najmlajše je organizirano tudi varstvo.

Terme 3000 so zdravo podjetje in so venomer poslovale uspešno. Na prehodu v 21. stoletje so se v Poslovni skupini Sava odločili za znatne renovacije in razširitve, kar je na začetku tega stoletja privedlo do slabših rezultatov. Tako smo priča povečevanju prihodkov, katerim pa sledi zmanjševanje čistega poslovnega izida. Prihodki so se leta 2007 povečali za 2 mio EUR (na 18 mio EUR), čisti dobiček pa je padel v rdeče številke, in sicer na 442.350 EUR. Razumljivo je slabše poslovanje leta 2005 in 2006, saj so takrat gradili nov hotel Livada in renovirali nekatere objekte. Za leto 2007 so pri Poslovni skupini Sava zapisali, da je krivda slabšega obiska predvsem pri slabem privabljanju novih in zadrževanju starih gostov (Letno poročilo Poslovne skupine Sava d.d., 2007). Svoje je dodala tudi slabša poletna sezona. Trenutno razpolaga podjetje s 83 mio EUR vseh sredstev in z 42 mio EUR kapitala. Po trendu in ciljih sodeč se bosta ti številki v prihodnje še povečevali.

3.2 POMURSKE MLEKARNE

3.2.1 OSEBNA IZKAZNICA

- Kratko ime: *Pomurske mlekarne d.d.*;
- davčni zavezanec: *DA*;
- zavezan za DDV: *DA*;
- poreklo kapitala: *domači kapital*;
- vrsta lastnine: *mešana lastnina*;
- regija: *pomurska regija*;
- sektor: *domače zasebne nefinančne dejavnosti*;
- registrski organ: *Okrožno sodišče Murska Sobota*;
- datum vpisa: *10. 6. 1980*;
- številka vpisa: *10019200*;
- dejavnost – SKD 2008: *DA 10.510 – mlekarstvo in sirarstvo*.

3.2.2 PREDSTAVITEV IN POLITIKA PODJETJA

Pomurske mlekarne imajo bogato mlečnopredelovalno tradicijo in so danes eden pomembnejših nosilcev živilskopredelovalne industrije v severovzhodni Sloveniji ter eden od stebrov slovenske mlekarske industrije. Sedež je v Murski Soboti.

Sami začetki obratovanja podjetja segajo v daljno leto 1945, ko so začeli na obstoječi lokaciji obratovati z letno zmogljivostjo 9 milijonov litrov mleka. Takrat so izdelovali le mleko v prahu, ki je še danes osnovni produkt, na katerega so čustveno navezani, in maslo. Leta 1965 so začeli s prvimi velikimi investicijami v nove zmogljivosti. Povečali so pridelavo mleka v prahu in začeli s proizvodnjo zgoščenega nesladkanega, sladkanega ter konzumnega mleka. Istega leta so se podali v nove vode, in sicer so začeli predelovati jajca v jajčni prah, čaje v instant čaje ter kavo v instant kavo.

V letu 1975 so z investicijskimi vlaganji potrojili predelavo surovega mleka, posodobili so proizvodnjo mlečnega prahu in fermentiranega programa, uvedli so nov program proizvodnje hrane za dojenčke in kontinuirano proizvodnjo masla. V obdobju 1975-1985 so investirali v širitev skladišč, proizvodnih objektov za pakiranje praškastih proizvodov, v posodobitev predelave jajc v jajčni prah, v gradnjo kotlovnice, v racionalizacijo odpadne energije in širitev proizvodnje dehidriranih proizvodov s poudarkom na programu otroške hrane.

V letu 1991 so investirali v proizvodnjo steriliziranih proizvodov in pričeli s proizvodnjo trajnega mleka, trajne smetane, trajnih napitkov in mlečnega napitka za pripravo sladoleda in ledeni čaj. Najsodobnejšo linijo za proizvodnjo masla so kupili v letu 2000, zato je maslo zelo visoke kvalitete in izredno priljubljeno med potrošniki, v aprilu tega leta pa so uspešno izvedli pripojitev Mlekarne Ptuj ter si s tem zagotovili dolgoročno večje odkupno območje in večje količine surovega mleka, dopolnitev ponudbe s siri in tako povečali marketinški potencial Pomurskih mlekarn.

Z namenom, da postanejo resnično drugi steber slovenskega mlekarstva, so postali z nakupom delnic v letu 2001 večinski lastnik Mlekoprometa iz Ljutomera, v istem letu pa so tudi investirali v posodobitev skutarne in v proizvodnjo skutnih namazov in desertov. V letu 2004 je bila izvedena dokončna pripojitev Mlekoprometa.

Danes Pomurske mlekarne predelajo letno čez 100 milijonov litrov mleka, pridelanega izključno na lastnem odkupnem območju. Poglavitno skrb pri prireji mleka posvečajo tradicionalni naravni prehrani živali z upoštevanjem vseh evropskih standardov o pridelavi

za zdravo ljudsko prehrano in neoporečno mleko. Nedvomno se je iz teh razlogov za izdelke Pomurskih mlekarň oprijel tudi slogan *Beli zakladi neokrjene narave*.

V Pomurskih mlekarňah posvečajo veliko pozornosti pridelavi samih izdelkov, torej njihovi kakovosti. Rezultati teh prizadevanj so že davno pridobljen certifikat za izvoz izdelkov na najzahtevnejša tuja tržišča, certifikat za kakovost ISO 9001 in okoljevarstveni certifikat ISO 14001. Zagotovljena sledljivost, tako rekoč *od vil do vilic*, samo potrjuje zdravstveno neoporečnost in kakovost njihovih mlečnih izdelkov (spletna stran Pomurskih mlekarň).

3.2.3 PONUDBA IN POSLOVANJE

Proizvodnja Pomurskih mlekarň poteka na dveh lokacijah: v Murski Soboti in v Ljutomeru. V Murski Soboti v glavnem proizvajajo mleko v prahu, maslo, sterilizirane in fermentirane izdelke ter skute, v Ljutomeru pa izključno priznane *Ljutomerske sire*. 70 % celotne proizvodnje izdelkov prodajo na domačem trgu, 30 % pa na drugih tržiščih. V glavnem so to tržišča EU, evropska tržišča izven EU in severnoameriški trg.

Njihov program obsega široko paleto mlečnih in tudi nekaj nemlečnih izdelkov. Med njimi je najbolj poznano čajno maslo, sledi mu trajno in sveže mleko, jogurti in kislo mleko, trajne smetane, kisle smetane, mleko v prahu, skute, skutni deserti in namazi, pudingi in mlečni deserti, čokoladno mleko in ledena kava, kapučino, rastlinska smetana, poltrdi in trdi siri ter topljeni siri za rezanje in mazanje.

Sicer skozi vso zgodovino uspešno podjetje se v zadnjih letih spopada z manjšo recesijo. Glede na leto 2006 je podjetje lani v povprečju proizvedlo znatno manj. Proizvodnja določenih izdelkov se je zmanjšala za tudi do 40 %. Eden takih izdelkov je sveže mleko, ki ga v zadnjem letu več ni na spregled na trgovinskih policah. V Pomurskih mlekarňah trdijo, da izdelava svežega mleka več ni rentabilna. Proizvodnja trajnega mleka je ostala skoraj nespremenjena, medtem ko se je količina proizvedenega posnetega mleka v prahu povečala za neverjetnih 170 %.

Podjetje deluje z izgubo že zadnja tri leta. Zaradi poslovnih skrivnosti ne vemo zagotovo, kaj je privedlo do takega poslovnega izida. Lahko le sklepamo, da so se morebiti povečali stroški pridelave izdelkov ali je velik delež v prihodkih predstavljalo sveže mleko (ki ga ukinjajo). Vzrok je lahko tudi velik izpad prihodka od izvoza (zmanjšanje za 50 %) kot tudi upad izvoznih subvencij (za 80 %). Kakorkoli že, spodbudno je, da se je proizvodnja

in prodaja osnovnih produktov v Pomurskih mlekarnah povečala, kar ob teh pesimističnih številkah daje nekaj optimizma (Viher, J. Predstavnik Pomurskih mlekarn d.d.).

V podjetju je zaposlenih 203 delavcev, od tega 14 z visoko izobrazbo, kar je 7 % celotne delovne sile.

3.3 PANVITA

3.3.1 PREDSTAVITEV PODJETJA

Skupina Panvita d.d. je združenje podjetij, ki se ukvarjajo s kmetijstvom, predelavo mesa ter energetiko in ekologijo. Pri vprašanju prihodnosti pomurskega kmetijstva, ki je eno od temeljnih vprašanj moje diplomske naloge, je Skupina Panvita ustvarila prepletanje več kmetijskih dejavnosti z živinorejo in pridobivanjem zelene energije. Ustvarili so sklenjen krogotok snovi, pri katerem nič ne ostaja neizkoriščeno. Vse organske ostanke, ki nastajajo pri pridelavi žit in mesa, uporabijo za pridelovanje zelene energije (s pomočjo biomase in bioplina). To energijo, ki je pridobljena na ekološki način, uporabijo za nemoteno delovanje svojih obratov (nekaj je tudi prodajo). Kot stranski produkt se ustvarja organsko gnojilo, ki se uporabi na začetku te verige. So prvi v Sloveniji, ki so začeli s takšnim načinom poslovanja. Njihovo glavno načelo je ohranitev okolja.

Zgodovina Skupine Panvita sega v dvajseta leta 20. stoletja z ustanovitvijo takratnega banovinskega posestva. S svojo organiziranostjo in znanjem je posestvo kmalu postalo največji kmetijskopridelovalni obrat v takratni Kraljevini SHS. Različni družbenopolitični sistemi so posestvo razbili na več manjših, neprofitnih enot. Šele s prihodom Kmetijskega gospodarstva Rakičan se je negativni trend drobitve ustavil in začel se je ponovni postopek združevanja.

Proizvodnja mesnih izdelkov ima korenine v Gornji Radgoni, kjer so ustanovili eno prvih podjetij, ki se je v regiji ukvarjalo s predelavo svinjskega mesa. Iz majhnega obrata, ustanovljenega leta 1922, je podjetje preraslo v vodilnega proizvajalca mesnih izdelkov. S priključitvijo k Skupini Panvita je podjetje dobilo nov zagon za uresničevanje svoje vizije na področju mesne predelave.

Rastoči stalež perutnine v tem delu Slovenije je sredi 20. stoletja odprl vrata sodobnemu klavniškemu obratu. Tako kot danes je takratno klavnico s perutnino oskrbovalo celotno

Prekmurje. S preходом v tržni sistem se je perutninarska dejavnost priključila Skupini Panvita, katero danes sestavlja 10 povezanih družb.

3.3.2 POSLOVANJE

Glavno načelo Skupine Panvita je ohranitev okolja. Zavedajo se, da je okolje prihodnost njihovega poslovanja. Prizadevajo si za pridelavo hrane na najbolj ekološko mogoč način, kar lahko potrdi vrsta evropskih certifikatov (IFS, ISO 9001:2000, HACCP).

V Skupino Panvita je zajetih 10 medseboj povezanih podjetij s krovno družbo KG Rakičan (glej Prilogo 3). Dejavnosti, s katerimi se ta podjetja ukvarjajo, so poljedelstvo, povrtninarstvo, vinogradništvo, kmetijska trgovina, reja prašičev, perutninarstvo, veterinarstvo, proizvodnja krme, energetika, meso in mesni izdelki. Viziji, postati vodilni ponudnik hrane v Sloveniji, gredo uspešno naproti, saj se lahko pohvalijo z velikimi tržnimi deleži kar pri šestih dejavnostih.

Tabela 16: Količina proizvodnje in tržni delež v Sloveniji nekaterih dejavnosti leta 2006

	Količine	Tržni delež v Sloveniji
Poljedelstvo (t)	35.000	14
Proizvodnja krmil (t)	59.000	12
Reja prašičev (kos)	120.000	25
Reja piščancev (kos)	2.500.000	11
Meso in mesni izdelki (t)	14.660	15
Energetika (kW)	2.080.780	30

Legenda: Količine proizvodnje v tonah, kosih in kiloWatih, Tržni delež v %

Vir: Skupina Panvita d.d., 2008.

Skupina Panvita je osredotočena na domači, slovenski trg, kjer so s svojimi proizvodi prisotni v večini trgovskih sistemov. Danes se vse bolj ozirajo po trgih Evropske unije, kjer so vzpostavili partnerski odnos z večjimi evropskimi trgovskimi hišami. Tako je mogoče najti njihove proizvode na policah trgovskih sistemov na Danskem, v Nemčiji, Avstriji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Srbiji, Črni Gori in Makedoniji. Vse trge zastopajo s petimi že uveljavljenimi in priznanimi blagovnimi znamkami:

1. *AVE* – predpakirano meso in mesni izdelki. AVE je krovna blagovna znamka, ki vključuje meso in mesne izdelke iz svinjskega, govejega, telečjega in perutninskega mesa in glede na tip uporabe in kakovostno skupino vključuje različne programe,

kot so AVE GRILL (izdelki, namenjeni poletni sezoni in piknikom), AVE CHEF (predpripravljeni izdelki, ki so enostavni za pripravo), AVE PRESTIGE (mesni izdelki, namenjeni tistim uporabnikom, ki povprašujejo po ekskluzivnih izdelkih najvišje kakovosti).

2. *Pigi* - kakovost blagovne znamke PIGI je potrjena s sistemom prehranske varnosti po načelih HACCP. Za krmo prašičev blagovne znamke PIGI uporabljajo visokokakovostne krmne mešanice z zagotovljeno sledljivostjo, s čimer pridobijo visoko mesnatost prašičev – to je visok delež mišičnine in minimalen delež maščobne mase. V povprečju je mesnatost prašičev pod blagovno znamko PIGI 59-odstotna. Vsi prašiči blagovne znamke PIGI so rojeni in rejeni v Sloveniji, s tem je omogočena sledljivost, nadzor in gospodarska aktivnost v domačem okolju.
3. *SALAM HALAL* - je certificirana blagovna znamka, ki jo potrjuje organizacija Halal Certification Authority Europe. Gre za dobavo piščančjega mesa in mesnih izdelkov, proizvedenih v Sloveniji.
4. *Pipi* - je najstarejša blagovna znamka v Skupini Panvita. Vključuje izdelke iz perutninskega mesa: barjene mesne izdelke, paštete, hrenovke in hotdog klobase. Piščančje prsi blagovne znamke PIPI so izdelek, ki je v preteklosti pridobil oznako *Varuje zdravje*.
5. *Panonski vrt* – pod to blagovno znamko ponujamo pridelke iz naših polj. Kupcem zagotavljamo, da so izdelki predelani po tradicionalnih receptih iz Pomurja. Blagovno znamko Panonski vrt sestavljajo izdelki kot so jagode, jagodna žganja in likerji, jagodna marmelada, paradižnik, mak in makovo olje.

V družbi je bilo lani zaposlenih 614 ljudi, med njimi mnogo strokovnjakov s področja poljedelstva, mesne predelave in energetike. Kar 13 % vseh zaposlenih ima vsaj višješolsko izobrazbo. Leta poprej je Skupina Panvita zaposlovala 586 ljudi. Zavedajo se, da so zaposleni pogoj za uspešnost družbe, zato je skrb in nadgrajevanje znanja zaposlenih ena glavnih funkcij Skupine Panvita. Pri njihovem delu je potreben stalni strokovni razvoj zaposlenih, katerega uresničujejo z Internim izobraževalnim centrom (IIC), nenehnim štipendiranjem mladih ter s tesnim sodelovanjem s Fakulteto za kmetijstvo Univerze v Mariboru. So tudi donator deslocirane enote v Rakičanu, katere program je biotehnologija in menedžment.

Družba si je zadala dolgoročni cilj, ki je zahteval velike investicije in dosti časa, zaradi česar družba ni poslovala rentabilno vse do leta 2005. Naslednje leto je imela družba 87 mio EUR prihodkov, ki so se leta 2007 še povišali, in sicer na 101 mio EUR. Nekako podobno so se gibala tudi sredstva Skupine Panvita (Durič, M. Predstavnik Panvita Ekoteh d.o.o.).

4 SWOT ANALIZA

V nadaljevanju bom s pomočjo že znane SWOT analize predstavil razvojne možnosti za dve izbrani panogi, in sicer turizem ter kmetijstvo. Za ti panogi sem se odločil, ker menim, da sta glede na naravo in zgodovino regije ključni za uspešen razvoj Pomurja v prihodnosti. Turizem v Pomurju igra najpomembnejšo vlogo pri razvoju, saj se zaradi neokrnjene narave, zgodovine, kulture, načina življenja, kvalitetne ponudbe in že obstoječe infrastrukture ponujajo izredne priložnosti. V drugi izbrani dejavnosti mnogi dandanes ne vidijo prave perspektive. Kmetijstvo slovi kot panoga, ki vleče v propad celotno regijo. Zavedati se moramo, da je Pomurje vedno bilo in vedno bo usmerjeno v kmetijstvo. To je dejavnost, ki pooseblja Pomurje, čeprav so mnogi mnenja, da kmetijstvo nima svetle prihodnosti. Ravno zaradi takšnega mišljenja sem ga izbral kot drugo panogo, za katero bom poskušal podati ideje in pokazati, da je še kako svetla točka v razvoju naše regije.

4. 1 ANALIZA TURIZMA

Kot sem že prej omenil, je turizem za Pomurje najpomembnejša panoga v prihodnosti. Pomurje ima veliko prednosti in hkrati ponuja številne priložnosti za nadaljnji razvoj turizma.

PREDNOSTI

- Ugodna geografska lega,
- pestrost in ohranjenost naravne in kulturne dediščine,
- prepoznavna ponudba pomurskih zdravilišč,
- bogastvo tradicionalne kulinarike in domačih obrti,
- prijazno in gostoljubno prebivalstvo,
- turizem je ena od razvojnih prioritet v regiji, kar odpira nove možnosti za razvoj s turizmom povezanih dejavnosti,
- kakovostna nastanitvena in zdraviliška infrastruktura,
- obmejna lega,
- mednarodna železniška povezava,
- območje Natura 2000,
- reka Mura – simbol regije,
- mineralni vreli,
- naraščanje čistilnih naprav,
- čisto, ohranjeno okolje,
- srednja šola za gostinstvo in turizem v Radencih.

SLABOSTI

- Premajhna prepoznavnost Pomurja,
- odmaknjenost regije zaradi pomankljive prometne povezave (prometna infrastruktura),
- skromno vključevanje naravne in kulturne dediščine v turistično ponudbo,
- odsotnost razvoja in trženja turističnih produktov na regionalni ravni,
- zastarelost turističnih proizvodov,
- slaba prepoznavnost turistične ponudbe regije (izjema je zdraviliška),
- pomanjkanje podjetnikov v turizmu,
- nizka izobrazba in usposobljenost zaposlenih v turizmu;
- slaba povezanost kulturne sfere s turistično panogo,
- onesnaževanje s strani gospodarskih subjektov,
- izkoriščanje nekaterih obnovljivih virov energije posega v ravnovesje okolja,
- pomanjkanje kadra za trženje regije in privabljanje novih tujih investorjev.

PRILOŽNOSTI

- Mreženje in povezovanje različnih panog,
- oblikovanje profila Pomurja kot turistične destinacije,
- proizvodnja in promocija kakovostnih turističnih produktov pod skupno znamko,
- specializacija turistične ponudbe,
- čezmejno sodelovanje pri razvoju in trženju turističnih produktov,
- integracija kulture v turistično panogo,
- izboljšana dostopnost v regijo (prometna povezanost),
- prilagajanje in dogradnja obstoječih cest v kolesarske steze,
- promoviranje regije kot zdrave in čiste destinacije,
- usposabljanje, izpopolnjevanje in izobraževanje delavcev v turizmu,
- ustanovitev visoke šole za turizem.

NEVARNOSTI

- Premalo funkcijskega menedžmenta (marketing),
- nadaljnja prometna izoliranost (zamiki pri izgradnji avtoceste),
- neupoštevanje novih turističnih trendov,
- prekomerna konkurenca med turističnimi ponudniki brez skupne vizije in ciljev,

- nihanje kakovosti ponudbe zaradi slabše strukture zaposlenih,
- počasno in nezainteresirano povezovanje kulture s turizmom,
- nadaljnji razvoj bioenergije na račun hrane,
- dvig cene hrane.

4.1.1 KOMENTAR K SWOT ANALIZI

i. PREDNOSTI IN SLABOSTI

Ene glavnih prednosti Pomurja so geografska lega, ugodna klima in ohranjenost narave. Te značilnosti dajejo možnosti za raznolik/dizerficiran razvoj turizma. Omogočajo ustvarjanje niš. Ciljnih skupin porabnikov je tako lahko več. Za ljudi, ki imajo radi dinamične počitnice, je primeren aktivni turizem, kjer se porabniku ponudi pohodništvo, kolesarjenje, rafting, vožnje s kanujem, lov itd. Tako lahko Pomurje ponudi več vrst turizma kot so družinski turizem, zdraviliški turizem, mladinski turizem, kongresni turizem, športni turizem itn. (te bom opisal malce kasneje kot priložnosti). Pri naravnih prednostih naj omenim še čisto okolje, dva krajinska parka (Goričko in Jeruzalem), projekt Natura 2000, veliko število mineralnih vrelcev ter reko Muro kot simbol regije.

Prav tako so prednosti Pomurja bogastvo tradicionalne kulinarike, domače obrti in kulture ter prijazno in gostoljubno prebivalstvo. Vse te značilnosti se morajo integrirati v turistično ponudbo in tako še povečati primerjalno prednost Pomurja. Značilno za vse turiste je, da hočejo spoznati območje, v katerega so se odločili priti na počitnice. Hočejo nekaj novega, drugačnega, zato so se pa umaknili iz domačega okolja in prišli k nam. Z dobro in pestro ponudbo dodatnih storitev jim lahko omogočimo tisto dodatno veselje in zadovoljstvo, zaradi katerega se bodo še vračali v Pomurje. Zavedati se moramo, da infrastruktura ni več komparativna prednost, ker je kvaliteta nastanitvenih zmogljivosti več ali manj povsod enaka. Poleg tega pa, kot sem prej omenil, ljudje ne prihajajo k nam samo »poležavat«, so zahtevnejše stranke, katerim je treba ponuditi prav vse, kar Pomurje premore.

Zaradi ugodne obmejne lege, številnih mineralnih vrelcev s termalno vodo in kvalitetno ponudbo je zdraviliški turizem najbolj prepoznavna "veja" turizma v Pomurju. Dolgoletna tradicija, kakovostna infrastruktura in prej omenjena kvalitetna ponudba so Pomurje povzdignili v sam vrh zdraviliškega turizma v Sloveniji. Moram dodati, da so pomurska zdravilišča v sosednjih državah prav tako dobro poznana, saj je večina turistov, ki prihajajo v toplice, iz Avstrije, Nemčije, Italije, Madžarske in Hrvaške. Čeprav je v Pomurju najbolj

razvit prav zdraviliški turizem, je le-ta v prejšnjih letih zastal pri razvijanju. Zdravilišče Radenci se je vrsto let bojevalo z zmanjševanjem obiskov, saj so v 80-ih in začetku 90-ih zaspali in ocenili, da investiranje v nove zmogljivosti ni potrebno. Enako se je zgodilo z zdraviliščem Lendava, ki se je po propadu družbe Nafta (močna finančna podpora) kar prepustila ugrezanju v živi pesek propada. Danes se stvari izboljšujejo, saj so v zadnjem desetletju bila zdravilišča deležna korenitih sprememb in velikih investicij (tudi Terme 3000, najbolj prepoznavne terme v Sloveniji).

K še večji prepoznavnosti in večjemu obisku bo pripomogla tudi sedaj že zgrajena mednarodna železniška povezava Trst-Ljubljana-Murska Sobota-Budimpešta.

Slabosti, s katerimi se Pomurje mora in se bo moralo spopasti, so prepoznavnost Pomurja kot turistične regije (izjema je zdravilišča), za kar je krivo neprimerno trženje regije. Primanjkuje predvsem strokovnega kadra, ki bi se ukvarjal s podjetniško stranjo turizma, prav tako pa je izobrazba in usposobljenost ljudi, ki delajo v tej panogi, nizka, kar je zaskrbljujoče za nadaljnji razvoj.

Pomurje nima celostne podobe, preko katere bi bilo prepoznavno kot turistična regija, v kateri dobiš zagotovljeno kvaliteto ponudbo. Turistična dejavnost ponuja zastarele produkte, ki niso več zanimivi in ne privabljajo ljudi. Slaba je povezanost turizma s kulturno sfero kot tudi z vključevanjem naravnih znamenitosti v ponudbo.

Prometna infrastruktura je zaradi zastarelosti preobremenjena. Nedokončana avtocesta še vedno bremeni regionalne ceste, zaradi česar ostaja Pomurje še vedno zapostavljeno. Slab vpliv na turizem imata prekomerno onesnaževanje okolja ter izkoriščanje obnovljivih virov energije, kar posega v naravno ravnovesje.

ii. PRILOŽNOSTI IN NEVARNOSTI

V tem delu bom podal in opisal možnosti, ukrepe ter ideje, kako izboljšati trenutno stanje turizma v Pomurju. Na koncu bom predstavil tudi nevarnosti, ki pretijo razvoju.

Kot sem že prej omenil, je največja pomanjkljivost Pomurja njegova neprepoznavnost. Ko ljudje slišijo besedico Pomurje, ne dobijo določene slike, katera bi bila mamljiva in zanimiva. Pomurje nima dobro izdelane podobe, z drugimi besedami, nima izdelanega profila kot turistične destinacije. Ravno ta pomanjkljivost je velika priložnost, s katero bi z izdelavo turističnih produktov pod skupno znamko in promocijo le-teh odpravili to težavo in privabili mnogo novih obiskovalcev, tako domačih kot tujih. Občine in ostale podporne institucije bi morale narediti temeljit tržno-komunikacijski načrt, kako predstaviti Pomurje širni Sloveniji. Poleg televizijskih in radijskih reklam bi lahko dodali še razne brošure ali

krajše članke v slovenske časnike (primorska regija uporablja za promoviranje posebno prilogo, imenovano Vodnik po Primorski v časniku Dnevnik), velike plakate itd. Potrebno je povezovanje s čim več turističnimi agencijami. Za dodatno privabljanje gostov bi lahko začeli z raznimi popustnimi akcijami. Kot vemo, je trženje zelo pomembna in potrebna funkcija podjetja, katere se Pomurje kot regija mora poslužiti. Vendar, kot sem prej omenil, se je izdelave tržno-komunikacijskega načrta potrebno lotiti strokovno, temeljito in z enim samim ciljem, to je promocija Pomurja kot celote.

Do sedaj se je ponudba od agencije do agencije in od hotela do hotela vselej razlikovala. Ni bilo skupnega paketa storitev/ponudbe, ki bi bil značilen za Pomurje in bi se ga lahko dobilo le v naši regiji ne glede na to, kam v Pomurje se odpraviš. Ravno ta razpršenost ponudbe je predstavljala zmedo med gosti. Agencije so mnenja, da prej omenjena razpršenost ponudbe privede do negotovosti že pri potencialnih obiskovalcih, ko se ti šele odločajo o morebitni destinaciji pri listanju katalogov. Zatorej je ključnega pomena, da si Pomurje ustvari podobo regije, ki bo promovirala čisto in raznoliko naravo (visoko kakovost življenja), kulturno in kulinarično bogastvo, regijo s specializirano turistično ponudbo za vsakršni tip oddiha in s prijaznimi ter gostoljubnimi domačini. Že pri prednostih sem omenil specializacijo turistične ponudbe, ki pa jo bom sedaj podrobneje opisal. V okvir specializacije spada več vrst turizma (turistične ponudbe), ki se vedno bolj uveljavljajo v Sloveniji.

4.1.1.1 SPECIALIZACIJA TURIZMA: NOVE VRSTE TURIZMA

a) Aktivni turizem

Čeprav v svetu in drugod po Slovniiji ta vrsta turizma obstaja že vrsto let, je ponudba le-tega v Pomurju zelo skromna. Na raznih turističnih lokacijah (predvsem hoteli) imajo vključene posamezne aktivnosti, ki pa ne zajemajo pomena aktivnega turizma. Aktivni turizem je trend individualistov, mladih in družin, ki se na svojih počitnicah želijo športno udeleževati. Pomurje ponuja mnogo priložnosti za kvaliteten razvoj te vrste turizma. Značilno zanj je pohodništvo, kolesarjenje, razne športne aktivnosti (tečaji manj poznanih športov, golf, tenis ...), ribištvo, letenje z letalom/jadrilnim letalom (letališče Rakičan blizu Murske Sobote), padalstvo, rafting, kajakaštvo, lov, gobarstvo ... Pomurje ima vse kapacitete za postavitve adrenalinskega parka, ki je vse bolj poznan in iskan v Sloveniji.

b) 3-D turizem

Ta vrsta turizma združuje turistično ponudbo na temelju doživljajskih in domišljajskih aktivnosti. Ta usmeritev združuje ponudbo t. i. trga motivov, doživljajskih praks, tematskih usmeritev, ki spodbujajo pri turistih posebna doživetja in občutja.

c) 3-E turizem

3-E turizem pomeni združitev turističnih storitev s poudarkom na ekoloških, etnoloških in enoloških danosti. Iztočnica tega je podeželski turizem (kmečki turizem) z vrsto pomembnih etnoloških prednosti (kulinarika, vino, kulturna dediščina, običaji ...). Vse to predstavlja široko možnost evropsko zanimivih turističnih atrakcij. Zaradi bogate gastronomije Pomurja, številnih običajev in drugačnega načina življenja ta vrsta turizma nudi velike možnosti za razvoj turizma ter prepoznavnost Pomurja.

d) Poslovni turizem

Poslovni turizem obsega kongresno dejavnost (kongresi, konference, seminarji), družabna srečanja, poslovna in medvladna potovanja, sejemska dejavnost in oblike motivacijskih potovanj (t. i. "MICE turizem" – Meetings, Incentives, Conventions, Events). Kongresna dejavnost je oblika modernega poslovnega turizma, ki ima pomemben delež v sedanjí slovenski turistični ponudbi in ima izrazito pozitivne multiplikativne učinke turističnega razvoja v prihodnosti. V Sloveniji imamo le štiri izrazita področja, ki se ukvarjajo s to vrstjo turizma, in sicer Ljubljana, Maribor, Bled in Portorož. Vsekakor ima Pomurje številne prednosti za razvoj poslovnega turizma (obmejna lega – mednarodne konference, naravne značilnosti ...), vendar se do sedaj ni zgradilo izrazitejše infrastrukture za to vrsto. Nekatera zdravilišča sicer imajo manjše konferenčne dvorane ter sejne sobe, vendar to še zdaleč ni zadostno. V Pomurju bi se zelo uspešno dalo povezati poslovni turizem s 3-E turizmom.

e) Športni turizem

Vse agencije v Sloveniji opisujejo športni turizem kot prej omenjeni aktivni turizem. Izpostavil bi rad, da v tem primeru ne gre za dve isti niti za dve podobni si stvari. Športni turizem, kot ga navajam jaz, je namenjen raznim športnim klubom, ekipam in reprezentancam. Ta vrsta ponudbe uspešno obstaja že vrsto let v sosednji Avstriji (Bad Radkersburg), kjer pa je ponudba pomankljiva. V Pomurju imamo primerno infrastrukturo (številne telovadnice, nogometna igrišča, fitnes dvorane, lepo naravo, primerno za treninge ...) in kar je najbolj pomembno, vsi večji hoteli so opremljeni tako z bazenom kot raznimi masažnimi kopelmi in fizioterapijo. Pomurje si je za destinacijo

že izbralo nekaj ekip (košarkarska reprezentanca Slovenije, Hajduk Split ter občasno kakšna nogometna ekipa iz Avstrije), ki so neizmerno zadovoljne s ponudbo pomurskih hotelirjev in se vsako leto vračajo. Ta vrsta turizma je sezonske narave, saj pride v poštev le takrat, ko so klubi v pripravljalnem obdobju (poletje in zima), vendar ponuja priložnost, da se dodatno zasedejo ležišča ter oddajo športni objekti (telovadnice, stadion, razna igrišča ...) v času, ko bi ti sicer ostali brez uporabnikov (šolske počitnice, priprave klubov ...).

Pot do kvalitetnejših in edinstvenih storitev ter prepoznavnosti Pomurja vsebuje povezovanje več akterjev: hotelirjev, turističnih agencij, gostinstva, občin, razvojnih agencij, kmetij, kulturnih zavodov, društev, športnih klubov in mnogo več (tudi prekomejna povezanost mora biti ena od teh). Poudarek je na mreženju več različnih sektorjev, kar odpira nove možnosti za razvoj regije kot celote, ne samo turistične panoge.

Ena takih stvari je povezovanje turizma s kmetijstvom, kar bi omogočilo razvoj kmečkega turizma (trenutno zelo slabo zastopano) na domačijah po vsem Pomurju (podrobneje ga bom opisal pri priložnostih kmetijstva). Naslednja zelo pomembna točka je integracija kulture v turistično ponudbo.

V Pomurju se skozi celo leto odvijajo številni koncerti in predstave. V zadnjih letih je poleg Murske Sobote (kulturni klub PAC, mestno gledališče v gradu, 3 novo zgrajene kinodvorane) tudi Lendava postala kulturno središče Pomurja, ki zaradi svoje dvojezične narave ponuja še bolj pester repertoar. Z novim kulturnim domom prihajajo v naše oddaljene kraje vrhunski umetniki. Naj omenim, da je Pomurje že obiskal Vlatko Stefanovski, ki velja za virtuoza svetovnega kova na kitari. Vsako leto se v Beltincih odvija evropski folklorni festival, ki privabi sodelujoče iz številnih evropskih držav (na žalost ta kvaliteten festival evropske kulturne dediščine ni deležen zadostne promocije). Poleg umetniške strani Pomurja so znani Soboški ter Polanski dnevi, priljubljena festivala v poletnih dneh, ki gostita zelo zanimive in popularne glasbene skupine predvsem iz bivše Jugoslavije. Naštel sem le nekaj odmevnejših dogodkov, ki so na sporedu skozi celo leto in bi morali biti vključeni v ponudbo Pomurja. Potrebno je povezati kulturno sfero s turizmom. Vsi kulturni dogodki bi morali biti predstavljeni v ponudbi Pomurja ne glede na to, kam se gost odpravi (bodisi v hotel s petimi zvezdicami ali na domačijo). Manjša ponudba bi lahko bila že vključena v pakete za skupino ljudi, katere umetnost bolj zanima, dodatno pa bi poskrbeli za možnost nakupa vstopnic vsem gostom na vseh turističnih lokacijah. Gostom bi se seveda ponudil organiziran prevoz do lokacije predstave (če bi se želeli odpraviti samostojno, bi se jim omogočila temeljita razlaga, kako do izbrane lokacije priti in kaj si je na poti do tja še vredno ogledati). Povezovanje z raznimi gledališkimi skupinami bi omogočilo

organiziranje kulturnih večerov za goste. V to bi bila vključena razstava v galeriji Murska Sobota ali ogled pokrajinskega muzeja, nato ogled predstave, kar pa bi zaključili s tipično pomursko večerjo nekje na domačiji z živo glasbo. Vsekakor bi se bilo potrebno povezati tudi s sosednjimi deželami, v katerih se v bližini Pomurja prav tako odvijajo odmevni koncerti.

Kar se tiče infrastrukture, naj tu omenim že vrsto let obljubljeno avtocesto, ki bi povezala Pomurje s preostalo Slovenijo. S tem bi Pomurje postalo odprto in veliko bolj dostopno za preostale prebivalce Slovenije. Žalostno je, da velika večina Slovencev ne gre v Pomurje ravno zaradi oddaljenosti in neprimerne prometne infrastrukture. Ignorantska vlada nekako noče videti, kako prepotrebna je avtocesta ne le za razvoj turistične panoge ampak celotne regije, saj je preobremenjenost regionalnih cest in slabo razvitega železniškega sistema enostavno prevelika.

Predstavniki odbora za spremljanje gradnje pomurske avtoceste so ocenili, da na leto prevozi regionalno cesto G-13 med Lendavo in Mariborom več kot milijon tovornjakov (članek *Janša: Razvoj Pomurja je očiten*, www.delo.si). Obnova te ceste je nujna, saj zaradi stanja, v kakršnem je, ogroža udeležence prometa, poleg tega pa poteka skozi vsa večja mesta (zadnjih nekaj let sta izključeni Murska Sobota in Lendava, ki sta dobili težko pričakovano obvoznico) ter s povzročanjem hrupa moti življenje tam stanujočih in dodatno nepotrebno onesnažuje okolje.

Ko bo avtocesta zgrajena, bo potrebno urediti kolesarske steze za potrebe kolesarjev, rekreativcev in turistov, saj ni lepšega kot izlet s kolesom v prelepo pomursko naravo. Pomurje ponuja veliko pohodniških poti, ki so potrebne primerne ureditve. Naj povem, da tukaj prihaja do različnih mnenj, saj je večina gozdov pod upravljanjem lovskih družin, ki pa nimajo interesa posegati v domove živali in graditi pohodniške poti. Slovenija je tretja najbolj zelena država v Evropi (odstotek gozdov) in osebno se strinjam z mišljenjem lovskih družin, da je potrebno ohraniti naravo kar se da nedotaknjeno. Kljub temu pa menim, da je potrebno urediti že obstoječe pohodniške poti in ustvariti nove tam, kjer je to mogoče, vendar ob prej omenjenem pogoju, da se nepotrebno ne posega v bivališča živali. Pri infrastrukturi naj omenim še eno težavo. Železniška povezava med Lendavo in Beltinci je predvidena komaj za leto 2023 (članek *Janša: Pomurje lahko nadoknadi razvojni zaostanek*, www.delo.si), kar še dodatno obremenjuje cestni promet v Pomurju.

Kot sem že prej omenil, je ena pomembnejših slabosti nizka izobraženost in usposobljenost ljudi, ki so zaposleni v turizmu ali vanj kakor koli vpleteni. Z že obstoječo srednjo šolo za gostinstvo in turizem v Radencih Pomurje že ima neko bazo delavcev, vendar bi strokovnost in izobraženost prihajajoče delovne sile lahko še povečali, če bi si prizadevali

k večji promociji šole in k izboljšanju kvalitete učnega programa. Menim, da vsaka turistična regija potrebuje tudi visoko šolo za turizem. V Radencih je sicer mogoč študij na visoki šoli za turizem (šola spada pod okrilje fakultete za turistične vede v Portorožu), kateri se plača (od 1000 – 2000 EUR). Če je turizem najperspektivnejša dejavnost naše regije, morajo občine poskrbeti tudi za kar se da usposobljeno in strokovno delovno silo.

Nevarnosti pri doseganju ciljev se lahko pokažejo v nadaljnji izoliranosti regije zaradi zamikov pri izgradnji avtoceste. Vizija enotne podobe Pomurja in skupne ponudbe je lahko vprašljiva zaradi pomanjkanja ustreznih kadrov ter slabše strukture zaposlenih. To lahko privede tudi do prekomerne konkurence med turističnimi ponudniki, ki pa ne bodo imeli skupne vizije in ne bodo upoštevali novih turističnih trendov. Počasno in nezainteresirano povezovanje med panogami ter institucijami lahko upočasni nadaljnji razvoj, prav tako tudi počasno integriranje kulture v turistično ponudbo (kar je bila praksa v preteklosti).

4. 2 ANALIZA KMETIJSTVA

Kmetijstvo je v Pomurju zasidrano že od samega začetka, od prvih naselbin nomadov. Ravnina in ugodna klima omogočata gojenje vseh vrst poljščin. V Pomurju so tri četrtine vseh obdelovalnih površin v Sloveniji, zato ni čudno, da je to najbolj agrarno usmerjena regija in da se je večina prebivalstva do nedavnega ukvarjala s kmetijstvom.

PREDNOSTI

- Ugodne naravne možnosti za kmetijsko proizvodnjo,
- gosta ruralna poseljenost prebivalstva, ki ima izkušnje s kmetijstvom,
- prebivalstvo, pripravljeno delati v kmetijstvu,
- veliko strokovnjakov na tem področju v primerjavi z ostalo Slovenijo,
- več kot $\frac{3}{4}$ vseh obdelovalnih površin Slovenije je v Pomurju,
- EU sredstva (Slovenija je neto prejemnica EU pomoči do leta 2013).

SLABOSTI

- Neugodna posestna in velikostna sestava kmetij,
- slaba izobrazbena struktura kmečkega prebivalstva,
- neugodna starostna struktura,
- slaba konkurenčna sposobnost pomurskih kmetij,
- slabo razvite dopolnilne dejavnosti na kmetijah,
- majhen delež ekoloških kmetij,
- zastarela mentaliteta ljudi.

PRILOŽNOSTI

- Ohranjenost okolja omogoča ekološko kmetovanje,
- možnost dodelave in predelave kmetijskih izdelkov, izdelkov domače obrti ...,
- možnosti razvoja kmečkega turizma,
- s pomočjo EU sredstev prestrukturiranje kmetijstva – specializacija,
- kmetijstvo kot vir zelene energije (bioplin in biodizel),
- povezovanje s kemično industrijo,
- stalno izobraževanje in možnost svetovanja kmetom.

NEVARNOSTI

- Zmanjšanje obsega kmetijske zemlje zaradi dogradnje infrastrukture (avtoceste, deponije, trgovinski centri, železnica ...),
- slabo izkoriščanje EU sredstev – trend iz preteklih let,
- prepočasno prestrukturiranje kmetijstva – propad te panoge,
- opuščanje kmetovanja,
- povečanje pridelave poljščin za zeleno energijo in tako zmanjšanje za pridelavo hrane.

4.2.1 KOMENTAR K SWOT ANALIZI

i. PREDNOSTI IN SLABOSTI

Kmetijstvo je dejavnost, ki v Pomurju vsako leto bolj stagnira. EU-sredstva se ne porazdeljujejo optimalno, tako da nastaja vedno večja razlika med našim kmetijstvom in kmetijstvom drugod po Evropski uniji. Vseeno pa je to dejavnost, ki je del Pomurja in kljub večletnim slabim rezultatom in težavam ponuja veliko možnosti za razvoj. V kmetijstvu so potrebne velike večkratne investicije, ki morajo priti kot pomoč države ali EU (v obdobju 2007-2013 smo še prejemniki EU-finančnih sredstev), saj kmetje v trenutnem stanju kapitala nimajo. Prednosti, ki se jih zavedamo v pomurskem kmetijstvu, so večinoma človeškega faktorja. Gosta ruralna poseljenost s prebivalstvom, ki je izkušeno in je pripravljeno delati v kmetijstvu, je pomembna prednost, saj nam trend preseljevanja kaže, da je le-ta najmočnejši v agrarnih območjih. Za ta območja je značilno, da se prebivalci preseljujejo v večja gospodarska središča, kar v Pomurju pušča trajne posledice za kmetijstvo.

Slabosti za to panogo je kar veliko. Poleg slabo razvite infrastrukture pestijo kmetijstvo še slaba izobrazbena struktura kmečkega prebivalstva (upad vpisa na agrotehnično šolo v Rakičanu) in neugodna starostna struktura. Vse več mladih se odloči za študij drugih

smeri, kar pomeni, da starši nimajo več potomcev, ki bi pozneje skrbeli za kmetijo. Takšnih primerov je v Pomurju veliko. Kmetije so zaradi denarnih težav, slabe pomoči, nerazvite infrastrukture vse manj konkurenčne. Lahko bi se reklo, da so se znašle v začaranem krogu, saj se zaradi prej omenjenih težav zanašajo le na subvencije. Te jim omogočajo zgolj preživetje, kakšnega razvoja pa na žalost ne. Tako država kot celotna regija je zamudila trenutek prekonstruiranja. Prav tako se onesnaženost zemlje in podtalnice povečuje, ekološke kmetije skorajda ne obstajajo. Zelo pomemben faktor je zastarela mentaliteta ljudi. Ljudje v Pomurju (tudi drugod po Sloveniji) vidijo kmetijstvo kot nekaj slabega, nekaj nazadnjaškega ali celo zaostalega. Ljudi je celo sram, da se ukvarjajo s kmetovanjem in se raje odločijo za kakšen drugi poklic.

ii. PRILOŽNOSTI IN NEVARNOSTI

Kljub slabemu stanju ima lahko kmetijstvo v Pomurju svetlo prihodnost. Treba se je zavedati, kakšne so priložnosti in kje so nevarnosti. Potrebno je sestaviti načrt, ki bo speljan do zadnje potankosti. Največji problem počasnega razvoja kmetijstva v Pomurju ni bilo pomanjkanje sredstev (tako državnih kot iz evropskih skladov), temveč slaba realizacija zadanih načrtov, neracionalna poraba pridobljenih sredstev ter slabo usklajeno delovanje regije in države. *Kot pravita H. Armstrong in J. Taylor (Regional economics and policy, 2000, 3rd), je usklajeno in pravilno sodelovanje med regijo, vlado ter EU ključnega pomena. Država mora preučiti direktive EU in izbrati ustrezne makroekonomske instrumente (ustrezno makroekonomsko politiko), ki bodo omogočili ustrezno izvajanje mikro načrtov, ki jih je zastavila regija (občine, razvojne agencije ter institucije).*

Potrebno je analizirati kmetijstvo, uvideti trende in se v pravi smeri odločiti za specializacijo. Korbar (2000, št. 23) pravi, da so za razvoj podeželja določeni štirje cilji, ki jih je potrebno doseči:

1. posodobitev kmetijstva v smeri učinkovite in okolju prijazne gospodarske dejavnosti predvsem prek ukrepov na področju izobraževanja in finančne pomoči mladim kmetom;
2. diverzifikacija poslovnih dejavnosti na kmetijah in širši razvoj infrastrukture, potrebne za uveljavljanje turističnih dejavnosti in podporo lokalnemu podjetništvu;
3. omogočiti lokalnemu prebivalstvu boljši servis (npr. telefonski priključki, pošta, trgovine, javni prevozi, preskrba z vodo in energijo in podobno);
4. zaustavitev odseljevanja s podeželja s pomočjo ugodnejših pogojev za odpiranje majhnih podjetij in šolanja lokalne delovne sile.

Za uspešen razvoj kmetijstva moramo izpolniti prav vse zgoraj naštete cilje. Specializacija mora biti konkretna in hitra, razvoj pa mora biti izveden v okviru ekoloških smernic.

Zatorej je ena izmed priložnosti razvoj ekokmetijstva. *ITR (Inštitut za trajnostni razvoj) opredeljuje ekokmetijstvo kot kmetijstvo, ki deluje na osnovi biološkega razumevanja medsebojnih povezav vseh vpletenih in si v sozvočju z naravo prizadeva za čim bolj sklenjen krogotok snovi in energije na kmetiji. Ekološki kmet ohranja in izboljšuje naravno zasnovano rodovitnost tal ter ne uporablja kemično-sintetičnih sredstev za gnojenje. Živini omogoča le naravno pridelano krmo (vsaka vrsta živine ima posebno krmo), ki izhaja le iz kmetije, veliko prostora (1,7 enot živine na 1 hektar zemlje) itn. Moramo se zavedati, da ekološko kmetovanje prinaša manjši pridelek in višje stroške. Z nujnimi in pravilno razporejenimi (kratkoročnimi) subvencijami mora država s pomočjo občin in razvojnih agencij pomagati pomurskim kmetovalcem k uspešnemu prekonstruiranju. Samo denarna pomoč ne bo zadostovala, potrebno je zagotoviti tudi razna šolanja, seminarje in podobno.*

Strokovna pomoč je ključnega pomena, saj je potrebno spremeniti mišljenje pomurskih ljudi, tako pridelovalcev kot vseh ostalih. Uspeh ekokmetij je odvisen od pravilno/ekološko pridelane hrane in uspešne prodaje le-te. Glede na cel krog proizvodnje je razumljivo, da so proizvodi ekokmetij nekoliko dražji. Kupce je potrebno usmeriti v zdrav način življenja (trend se že giblje v tej smeri, vendar počasi), podučiti ljudi o ekološkem kmetijstvu in ga promovirati, obrazložiti, zakaj so produkti ekokmetij bolj zdravi in kvalitetnejši ter zakaj je smiselno odšteti kakšen krajcar več za te izdelke. V ta namen je Zbornica kmetijskih in živilskih podjetij pred kratkim začela z akcijo, imenovano "*Kupujem slovensko: Podpora prodaji domače hrane*". Direktorica zbornice Tatjana Zagorc je povedala, da z akcijo želijo izboljšati prehranjevalne navade Slovencev, povečati samopreskrbo s hrano, izboljšati položaj kmetijstva in živilske industrije, prispevati k ohranitvi sto tisoč delovnih mest v tej panogi in tudi uveljaviti slovensko hrano v drugih državah EU. Podobnega mnenja je predsednik uprave Panvite Dejan Židan in dodaja, da je cilj akcije zelo pomemben, saj bi se naj kupec pri enaki kakovosti domačega in tujega živilskega izdelka odločil za nakup domačega (V Pomurju predstavili nacionalno kampanjo Kupujem slovensko: Podpora prodaji domače hrane. 2008.). Sklepamo lahko, da je potrebna korenita "psihološka" sprememba celotne regije.

Povezati se je potrebno tudi s šolami, saj bi tako lahko otroci hodili na razne naravoslovne izlete na ekokmetije ter spoznali delovanje in pridelavo zdrave hrane. Organizirali bi lahko razna predavanja v šolah za otroke in njihove starše, kamor bi povabili kmetovalce, ki bi predstavili svojo dejavnost.

Kmetije morajo razviti tudi dodatne storitve. Povezovanje s turistično panogo je velika priložnost. Pomurje ima veliko zanimivosti, katere lahko kmetija ponudi na svojevrsten način in ki bi s pomočjo usposobljenega kadra lahko postale nadvse zanimive za vse skupine gostov. Obudijo se lahko stare domače obrti. Kmetije bi lahko za svoje goste uvajale predstavitve domačih obrti, kratke tečaje (gosti se radi vživijo v življenje domačinov) ter prodajale na kmetiji izdelane produkte.

Prav tako je potrebno motivirati mlade za vpis v agronomsko-tehnične šole. Vsekar je potrebno posodobiti programe, jih primerno ter strokovno podpreti in tako slediti svetovnim trendom. Prvi korak v to smer je bil storjen lansko leto, ko so v Rakičanu odprli Visoko šolo za biotehnologijo in menedžment, ki je pod okriljem Fakultete za kmetijstvo iz Maribora.

Glavne nevarnosti pomurskega kmetijstva vidim v zmanjšanju obsega obdelovalne zemlje zaradi gradnje infrastrukture (avtocesta in železnica, deponije, trgovinski centri ...), v slabem izkoriščanju EU-sredstev (trend iz preteklih let), prepočasnem prestrukturiranju te panoge, kar bi lahko privedlo do njenega propada, in samo opuščanje kmetovanja zaradi novega načina življenja ter nezanimanja.

4.2.1.1 KMETIJSTVO KOT VIR ZELENE ENERGIJE

Ena večjih priložnosti za to panogo je vsekakor povezovanje s kemično industrijo pri izdelavi energije, ki temelji na biomasi. Biomasa je organska snov, ki jo lahko uporabimo kot vir energije. Med te snovi spadajo les, trave, slama, energetske rastline (koruza), rastlinska olja in podobni materiali (*Zelena energija Pomurja*. Lea Pomurje). Za Pomurje je trenutno najbolj perspektivna izdelava bioplina ter biodizla.

Pri izdelavi bioplina, ki se kasneje uporablja za pretvorbo v energijo, lahko uporabimo organske snovi ali organske odpadke. Bioplin nastaja pri gnitju organskih snovi brez pomoči kisika. Stranski proizvod je organsko gnojilo. Energija, dobljena na ta način, je okolju prijazna. V Pomurju obratujeta že dve bioplinarni, in sicer v Ižakovcih in Logarovcih, ki kot vir biomase uporabljata prašičji gnoj (V Pomurju odprli največjo bioplinarno v Evropi. www.delo.si).

Biodizel je motorno gorivo, ki ga pridobivajo s kemičnim postopkom iz oljne repe, oljne ogrščice, soje in drugih oljčnic ter žitaric. Lahko se pridobiva tudi z reciklažo odpadnih jedilnih olj in iz živalskih maščob. Razen tega, da je energetsko skoraj enak kot navaden dizel, vsebuje znatno manjšo količino emisij (60 % manj), nevarnih za ozračje, in človeku škodljivih saj (ne vsebuje žvepla in težkih kovin) pri njegovem izgorevanju. Ima tudi boljšo mazalno lastnost, kar pripomore k daljši življenjski dobi motorja. Uporaba biodizla

v veliki meri pripomore k zmanjšanju onesnaževanja okolja. Poleg prej omenjenih stvari ima biodizel še eno pozitivno lastnost: transport le-tega ni nevaren za okolico, saj je hitro razgradljiv (v zemlji v 28 dneh, v vodi pa v nekaj dneh). S tem se izognemo naravnim katastrofam, katerim ni konca.

Pomursko kmetijstvo s poljedelstvom in živinorejo ima pri nadaljnjem razvoju izdelave energije iz obnovljivih virov veliko priložnost. Pri obeh različicah, tako bioplinu kot biodizlu, se uporabljajo izdelki, pridelani na kmetijah. Za enega so potrebne poljščine, za drugega pa odpadki pri reji prašičev. Živinorejci imajo možnost, zaslužiti na račun odpadlih snovi in si tako povečati število glav živine, kar vodi v dodaten zaslužek. Poljedelci se lahko odločijo za pridelavo kultur, ki so potrebne za pridelavo biodizla, kar je tudi povezano s prekonstrukcijo kmetij v ekokmetije. Vse kmetije, ki se odločijo pridobivati hrano na ekološki način, so primorane uporabljati le energijo, ki je obnovljive narave. Kmetije se danes odločajo najraje za biodizel in tako sklenijo nekakšen navidezen krog.

Izdelava predvsem biodizla je naletela na negativne kritike po vsem svetu. Poraja se vprašanje, ali ni moralno sporno zavestno pridelovati poljščine za izdelavo energije, ki jo kapitalisti svet nujno potrebuje, ko na drugi strani več kot polovica ljudi na Zemlji strada ravno zaradi pomanjkanja hrane. Druga točka spora opozarja na morebiten dvig cen hrane zaradi vse večje izdelave energije na račun "hrane". Sprašujejo se tudi, kaj se bo zgodilo s kmeti v revnejših državah, ko bodo tisti iz bogatejših dobili še dodatne subvencije (subvencije kmetom so trn v peti svetovne trgovinske organizacije, saj odprava teh do sedaj ni bila mogoča) za pridelavo poljščin za biogorivo. Trenutno se nahajamo v obdobju, ko so alternativni viri uporabe energije le kapljica v morje, ko imamo na svetu presežek hrane in je zaenkrat še prezgodaj napovedovati prihodnost.

SKLEP

Razvoj regije je odvisen od uspešne povezave države, občin, razvojnih agencij, podpornih institucij ter ostalih gospodarskih subjektov. Sodelovanje med temi entitetami mora biti usklajeno. Državne makroekonomske direktive morajo dopuščati realizacijo regijskih mikroekonomskih načrtov in obratno.

V nalogi sem ugotovil, da ima Pomurje veliko rezerv, ki pa jih na žalost ne zna izkoristiti. Krivdo bi lahko iskali na več področjih, vendar je tako početje nesmiselno in neproduktivno. Potrebno je odgovoriti na vprašanje, kako izničiti zaostanek Pomurja s preostalo Slovenijo in na kakšen način priti do na videz nedosegljivega povprečja. Naj

opomnim, da bruto regionalni proizvod Pomurja zaostaja za slovenskim povprečjem za več kot 50 %.

Eno od rešitev vidim v premišljenem razvoju turizma in kmetijstva. Turizem kot pomurska panoga prihodnosti ponuja ogromne priložnosti. Zdraviliški turizem že ima svoj sloves, infrastrukturo in goste, vendar to ni edina možna vrsta turizma v Pomurju. Poleg že dobro poznanega zdraviliškega turizma moramo razviti nove vrste kot so aktivni, družinski, kmečki, 3-E turizem, poslovni ter športni turizem in tako ustvariti celostno podobo Pomurja kot turistične regije. Sočasno je potrebno razviti nove dodatne storitve. Povezovanje z bogato kulturno sfero regije je ključnega pomena. Neokrnjena narava Pomurja je prav tako lepa priložnost za bogatenje turistične ponudbe s športnorekreativnimi aktivnostmi.

Pomursko kmetijstvo pesti veliko število problemov. Vlaku razvoja naj bi že zamudili, vendar ta po mojem mnenju ta komaj prihaja. Pomurje se trenutno nahaja na prelomnici, saj je Slovenija samo še do leta 2013 prejemnik finančne pomoči s strani EU. V kratkem času se bo potrebno odločiti, katero pot bo ubralo pomursko kmetijstvo. V nalogi sem izpostavil le najsvetleše točke razvoja, kot so ekokmetijstvo, kmečki turizem in povezovanje s kemično industrijo pri izdelavi bioplina in biodizla.

Veliko pozornosti je potrebno posvetiti razvoju človeškega kapitala. V vseh pogledih je leta na zadnjem mestu v primerjavi z ostalimi regijami Slovenije. Izboljšati in prilagoditi že obstoječe programe trenutnim gospodarskim potrebam je prvi korak pri uresničevanju tega cilja. Prav tako si morajo občine prizadevati za pridobitev čim več novih visokošolskih programov.

LITERATURA IN VIRI

1. Armstrong, H. & Taylor, J. (2000). *Regional economics and policy*. (3rd ed). Oxford: Blackwell Publishers.
2. *Atlas Slovenije*. (1992). (2nd). Ljubljana: Založba Mladinska knjiga in Geodetski zavod Slovenije.
3. *Cerkev sv. Nikolaja*. Najdeno 30. junija 2008 na spletnem naslovu http://www.slovenia.info/?sakralne_znamenitosti=4787.
4. Durič, M. Elektronski dopis. Predstavnik Panvita Ekoteh d.o.o.
5. *Eko kmetijstvo*. Najdeno 30. junija 2008a na spletnem naslovu http://www.itr.si/eko-portal/ekokmetijstvo_je/mapa/osnovna_nacela.
6. *Eko kmetijstvo*. Najdeno 30. junija 2008b na spletnem naslovu <http://www.zemlja.si/kmetijski-nasveti/eko-kmetijstvo/osnove-eko-kmetijstva/>.
7. Gerenčer, I. (2008, 14. april). Premalo posluha za skupne regijske projekte. *Delo*, str. 24.
8. Gerenčer, I. (2008, 22. april). V Pomurju predstavili nacionalno kampanjo Kupujem slovensko: Podpora prodaji domače hrane. *Delo*, str. 10.
9. *Janša: Pomurje lahko nadoknadi razvojni zaostanek*. Najdeno 6. julija 2008 na spletnem naslovu <http://www.delo.si/clanek/37634>.
10. *Janša: Razvoj Pomurja je očiten*. Najdeno 6. julija 2008 na spletnem naslovu <http://www.delo.si/clanek/37587>.
11. Korbar Uroš. (2000). V Sloveniji izhajamo iz ekosocialnega modela kmetijstva z družinsko kmetijo kot osnovno ekonomsko enoto. *Evrobilten* (23).
12. *Letno poročilo Poslovne skupine Sava d.d.* Najdeno 5. julija 2008 na spletnem naslovu http://www.sava.si/index.php?option=com_content&task=view&id=86&Itemid=125.
13. *Pomurske mlekarne d.d.* Najdeno 5. julija 2008 na spletnem naslovu http://www.pomurske-mlekarne.si/sl/informacija.asp?id_meta_type=33&id_informacija=386.
14. Rous, S. et alii. (2004). *Vzhodno v Raju. Drobtinice iz Pomurja*. Murska Sobota: Podjetje za informiranje, d.o.o., Murska Sobota in Zavod za zdravstveno varstvo Murska Sobota.
15. *Podnebje M. Sobote*. Najdeno 30. Junija 2008 na spletnem naslovu http://www.arso.gov.si/vreme/napovedi%20in%20podatki/murska_sobota.html.

16. Sever, B. (1993). *Pomurje A-Ž. Priročnik za popotnika in poslovnega človeka*. (2nd). Murska Sobota: Pomurska Založba.
17. SI – STAT podatkovni portal. Statistični urad Republike Slovenije.
18. *Skupina Panvita d.d.* Najdeno 5. julija 2008 na spletnem naslovu <http://www.panvita.eu>.
19. *Slovenske regije 2007*. (2007). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
20. Šavel, I. (1994). *Prazgodovinske naselbine v Pomurju*. Murska Sobota: Pomurska Založba.
21. *Terme 3000*. Najdeno 5. julija 2008 na spletnem naslovu <http://www.termes3000.si/terme.php?p=-30273&ln=slo>.
22. *V Pomurju odprli največjo bioplinarno v Evropi*. Delo (2006, 18. julij).
23. Viher, J. Elektronski dopis. Predstavnik Pomurskih mlekarn d.d.
24. *Zelena energija Pomurja*. Lea Pomurje. Najdeno 19. junija 2008 na spletnem naslovu http://www.lea-pomurje/datoteke/Zelena_energija_Pomurja.pdf.
25. Zveza klubov tajnic in poslovnih sekretarjev Slovenije. Najdeno 5. julija 2008 na spletnem naslovu <http://www.zveza-tajnic.si/>.

PRILOGE

Priloga 1: Izobrazbena struktura Pomurja

	Slovenija	POMURJE
Skupaj	1663869	103272
Brez izobrazbe	11337	850
Nepopolna osnovna izobrazba	104219	5272
Osnovna izobrazba	433910	39189
Srednja izobrazba - skupaj	899341	49745
Srednja izobrazba - nižja in srednja poklicna	452292	28508
Srednja izobrazba - strokovna in splošna	447049	21237
Višja izobrazba	84044	3920
Visoka dodiplomska izobrazba	114630	3923
Visoka podiplomska izobrazba	16388	373

Legenda: popis 2002

Vir: SI – STAT podatkovni portal. Statistični urad Republike Slovenije.

Priloga 2: SKD dejavnosti

SKD dejavnosti:

A+B – kmetijstvo, lov, gozdarstvo in ribištvo

C+D – rudarstvo in predelovalne dejavnosti

E – oskrba z elektriko, plinom in vodo

F – gradbeništvo

G – trgovina, popravila motornih vozil

H – gostinstvo

I – promet, skladiščenje in zveze

J – finančno posredništvo

K – nepremičnine, najem in poslovne storitve

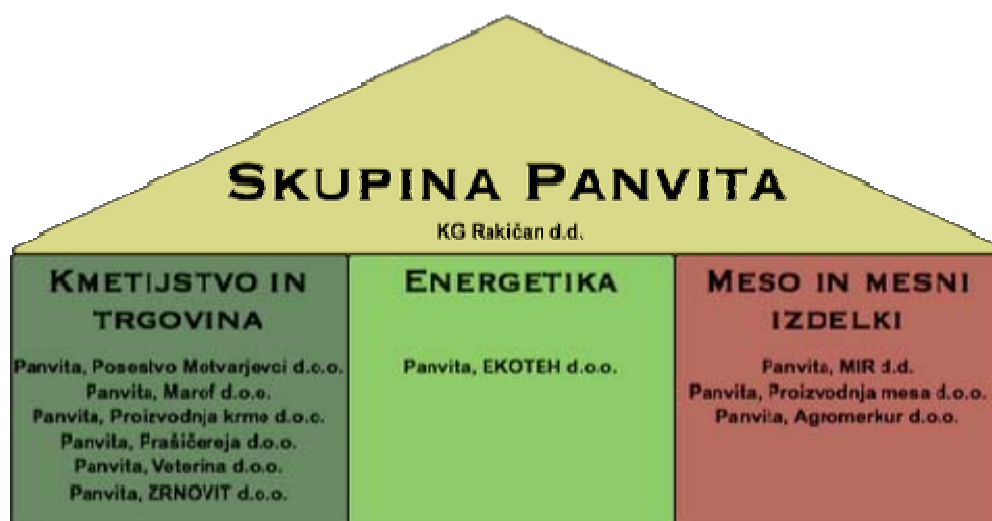
L – javna uprava, obvezno socialno zavarovanje

M – izobraževanje

N – zdravstvo in socialno varstvo

O+P – druge javne, skupne in osebne storitve

Priloga 3: Organigram Skupine Panvita d.d.

Vir: Skupina Panvita d.d.